

نسخه‌های عکسی

ابوالفضل حافظیان بابلی

بخش دهم

(شعر - فارسی)

(۱۳۰۱) دیوان قضایی یزدی

از: عبد الرحیم قضایی یزدی (۱۲۵۳ ق).

ترتیب این دیوان در این نسخه بدین شرح است:

- غزلیات (از صفحه ۱ تا ۹۴) به ترتیب حروف تهجی آخر قوافی.

- قطعات (از صفحه ۹۵ تا ۱۰۶).

- رباعیات (از صفحه ۱۰۶ تا ۱۱۶).

- قصائد (از صفحه ۱۱۷ تا ۱۶۳).

نسخه‌ای دیگر از این دیوان به شماره ۱۴۶۹ خواهد آمد.

منابع: الذریعه: ۸۸۳/۹؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۲۴۸۳/۳؛ فهرست آستان قدس

رضوی: ۴۸۹/۷؛ فهرست دانشگاه تهران: ۲۴۹۳/۱۱.

آغاز:

من آن حریمم به میگساری که به زنجیرم ز بزم صهبا

اگر که گردد ز تاب مستی فتاده ساقی شکسته مینا

انجام:

امام انس و جان شاه خراسان آنکه بتواند

ز یزدانش اگر خواهد کند موری سلیمانی

نستعلیق شکسته، فتحعلی کاشانی، ظهر روز پنج شنبه صفر ۱۲۵۵، در اول و آخر

نسخه مهرهای مربعی و بیضوی به سجع: «سید محمد الطباطبائی» و «محمد بن

حسین الطباطبائی» دیده می شود، در اول نسخه یادداشتی از بیانی درباره خرید

نسخه برای کتابخانه ملی.

۱۶۴ صفحه، ۱۲ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه ملی، ایران، نسخه شماره ۲۳۰۲.

فهرست کتابخانه ملی: ۴۲۰/۵ - ۴۲۱.

(مباحث دینی - فارسی)

(۱۴۰۲) ایقاظ الراقدين لمن يتعلم علوم الدين

از: علی اکبر شریف الواعظین شیرازی (معاصر).

کتاب مختصری است، در پاره‌ای از مسائل دینی بدون فصل بندی خاص. مؤلف در

مقدمه به گوشه‌ای از مراحل زندگی اش اشاره کرده، و گفته که در حال نگارش این اثر، هفتاد

و اندی از عمرش گذشته است. برخی از مباحث کتاب از این قرار است: توجهی به حقایق

دین، توجهی به اصول دین، توجه به اصل حقیقت، تقلین تنها حجت الهی‌اند، حجیت

احادیث موجوده، محاسبه تقلین از امت، حدیث سفینه، عقیده و اعتقاد، بدع حادثه بعد از

نبی اکرم ﷺ، اجتهاد و مذهب شیعه، تمسک به کتاب و عترت، تکالیف مهمه دین و ...

مؤلف از علمای معاصر است که در حوزه‌های علمیه اصفهان، قم، نجف و مشهد، نزد

اساتید بزرگی تحصیل کرده است، از جمله اساتیدش از علمای ذیل نام می برد: مرحوم

آیت الله سید علی نجف آبادی، سید محمد نجف آبادی، حاج میرزا علی آقا شیرازی،

شیخ محمد رضا مسجد شاهی، حاج آقا رحیم ارباب، حاج سید محمد علی مبارکی،

آیت الله سید محمد تقی خوانساری، آیت الله سید محمد حجت و آیت الله صدر.

شریف الواعظین از عده‌ای از علمای بزرگ اجازه روایت و گواهی نامه علمی و فقهی

دریافت کرده، از جمله آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی، آیت الله شیخ محمد کاظم

شیرازی، آیت الله میرزا مهدی اصفهانی، آیت الله شیخ مرتضی آشتیانی، به او اجازه داده‌اند.

وی پس از تحصیل، به تدریس و تبلیغ در شهرهای مختلف ایران اشتغال داشته و رساله حاضر را در کهن سالی و هنگام بیماری و خانه‌نشینی نگاشته است.

آغاز: بسملة الحمد لله الذی هدانا للاسلام و اکرنا بالایمان و عرفنا الحق و الیقین و الصراط المستقیم... أما بعد، اکنون هفتاد و اندی سال است که از عمر این بنده شرمنده و گنه کار و روسیاه می‌گذرد و مدت شصت سال از عمرم را در تحصیل و طلب علم.

انجام: نه متفلسفم نه متکلمم نه متصوفم، بلکه تابع قرآن و حدیث اهل بیتم و السلام علیکم و رحمة الله، ثبتنا الله بالقول الثابت فی الحیة الدنیا و الآخرة، تمت الکلام بالخیر، ان شاء الله.

نستعلیق، به خط مؤلف، سده پانزدهم هجری، نشانیها مشکى، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان به خط نسخ درشت چنین ثبت شده است: «رسالة ایقاظ الراقدين لمن يتعلم علوم الدين، لمصنفها و کاتبها شریف الواعظین الشیرازی»، مَهر مؤلف در ابتدای نسخه دیده می‌شود با سجع: «الراوی من آل محمد علی اکبر شریف الواعظین»، همچنین یادداشتی از مؤلف بدین عبارت دیده می‌شود: «هو، خواننده عزیز خواهشمندم، به آنچه که مفاد و منظور نویسنده در این رساله است توجه بفرما و به کم و زیاد الفاظ که شأن اهل ظاهر است ایراد مگیر؛ زیرا که در حال کسالت و تفرق حواس تحریر گردیده است، انظر الی ما قال ولا تنظر الی من قال و أنا المتمسک بالثقلین و الفانی بفناء آل محمد - صلوات الله و سلامه علیهم - علی اکبر الشریف - عفی الله عنه و عن والديه و اهله و اولاده -».

۶۴ صفحه، ۱۶ - ۲۰ سطری.

(رجال شیعه - عربی)

(۱۴۰۴) تلخیص الفهرست للرازی

از: شمس الدین محمد بن علی جباعی (۸۸۶ ق)

منتخبی است از «الفهرست» شیخ منتجب الدین علی بن عبید الله بن بابویه رازی (بعد از ۵۸۵ ق). الفهرست منتجب الدین فهرستی است از اسامی علما و بزرگان رجال شیعه و راویانی که کتابی تألیف کرده‌اند و پس از شیخ طوسی (۴۶۰ ق) می‌زیسته‌اند، به همراه طُرُق روایتی مؤلف از آنها. این کتاب به منزله تکمله‌ای بر الفهرست شیخ طوسی است و به دستور سید عز الدین یحیی نقیب تألیف شده است.

الفهرست منتجب الدین یک بار با تصحیح مرحوم سید عبد العزیز طباطبایی و بار دیگر با تصحیح مرحوم دکتر سید جلال الدین محدث ارموی به چاپ رسیده است.^۱ معرفی تفصیلی فهرست منتجب الدین در شماره ۱۵۷۵ خواهد آمد.

محمد بن علی جباعی با استفاده از نسخه الفهرست منتجب الدین که به خط شهید اول بوده، به تلخیص آن پرداخت. چنانکه در پایان رساله آورده است: «يقول محمد بن علی الجباعی - عفی الله عنه -: انی أخذت البعض و ترکت الأكثر، طلباً للاختصار و لم أکتب إلا من له تصنیف أو نظم أو ذکر مشهور و کتبه من نسخة بخط الشيخ شمس الدین محمد بن مکی صورة کتابته: تم فهرست أسماء علماء الشيعة و مصنفیهم و کتب العبد الراجی إلى عفو ربّه محمد بن مکی بن محمد هزیع، ليلة الثلاثاء لخمس بقین من شهر ربیع الآخر و سنة ست و سبعین و سبعمئة بالحلّة، نقلًا من خطّ الفاضل محمد بن محمد بن علی الحمدانی القزوينی، فی أواسط شهر الله الأصب رجب عمت میامنه سنة ثلاث عشرة و ستمئة، بتوفیق الله و عونہ و الحمد لله ربّ العالمین و الصلاة علی أفضل الأولین و الآخین محمد و آله الطاهرين. قال ابن مکی بخط الأصل: عورض بالمستنسخ فی شعباتها (?)، قال ابن مکی: و انی عارضته بها مع نفسی، بتاريخ الكتابة و الحمد لله ربّ العالمین».

بنا بر آنچه گذشت این تلخیص، اسامی دانشمندی را در بردارد که تألیف یا نظمی داشتند و یا از مشاهیر بوده‌اند. و اما گزین کننده فهرست یعنی محمد بن علی جباعی (جبعی) جد پدر شیخ بهایی و برادر تقی الدین ابراهیم کفعمی است که چند مجموعه حدیثی و رجالی به خط وی باقی مانده و علامه مجلسی رحمته، در اجازات بحار الانوار فواید بسیاری از وی نقل می‌کند. مجموعه‌های جباعی در تملک میرزا حسین نوری، صاحب مستدرک الوسائل بوده است و اکنون چند مجموعه به خط جباعی در کتابخانه ملی ملک به شماره ۲۶۰۴ و در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۵۰۲ و ۸۷۸ موجود است.^۳ و مجموعه‌ای نیز به خط وی در کتابخانه مدرسه آیت الله بروجردی در نجف اشرف بوده است.^۴

۱. نک: الذریعه: ۳۹۵/۱۶؛ التراث العربی: ۲۳۱/۴؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار: ۶۸۷؛ مصفی المقال:

۴۶۳؛ فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه: ۳۷۲/۱-۳۷۵.

۲. فهرست کتابخانه ملی ملک: ۱۰۵/۵-۱۱۲.

۳. فهرست دانشگاه تهران: ۱۰۸۱/۵ و ۱۰۹۷.

۴. مصفی المقال: ۴۱۳.

و مجموعه‌ای در کتابخانه مجلس به شماره ۸۹۳۲ دارد.^۱ علامه تهرانی در الذریعة از رجال شیخ شمس الدین محمد بن علی بن الحسن الجبعی، جد شیخ بهایی یاد کرده است.^۲ نسخه اصل این تصویر در کتابخانه حاضر به شماره ۳۱۱۲ محفوظ است و در فهرست به عنوان الفهرست منتجب الدین معرفی شده است!^۳

نسخه دیگری از این رساله شناخته نشد و در منابع و مصادر نیز، نامی از این تلخیص به میان نیامده است. والله العالم.

منابع: الذریعة: ۱۴۶/۱۰؛ الضیاء اللامع فی القرن التاسع: ۱۲۱ - ۱۲۲؛ مصفی المقال: ۴۱۲ - ۴۱۳؛ الشهید الأول حیاتہ وآثارہ: ۲۶۹ - ۲۷۰.

آغاز: بسملة. هؤلاء جماعة من مشايخ الشيعة و مصنفیهم، الذين تأخر زمانهم عن زمان الشيخ أبي جعفر محمد بن الحسن بن علی الطوسی - رحمه الله و رفع منزلته - الشيخ الثقة أبوبکر أحمد بن الحسين بن أحمد النيسابوری الخزاعي، نزيل الری والد الشيخ الحافظ عبد الرحمن عدل عين.

انجام: الشيخ نجيب الدين أبو طالب يحيى بن علی بن محمد المقرئ الاسترآبادی، عالم متبحر حافظ، له كتاب الافادة، كتاب القراءة. يقول محمد بن علی الجباعي - عفی الله عنه - : إني أخذت البعض و تركت الأكثر طلباً للاختصار و لم أكتب إلا من له تصنيف أو نظم أو ذکر مشهور... و إني عارضته بها، مع نفسي بتاريخ الكتابة و الحمد لله رب العالمين.

نستعلیق بدون نقطه، بدون نام کاتب و بی تاریخ، از سده یازدهم هجری، این نسخه از روی خط مؤلف (محمد بن علی جبای) کتابت شده است، جبای فهرست منتجب الدین را از روی نسخه شهید اول استنساخ کرده و شهید اول در تاریخ ربیع الآخر ۷۷۶ نسخه خود را از روی نسخه محمد بن محمد بن علی حمدانی قزوینی نوشته که تاریخ نسخه حمدانی اواسط رجب ۶۱۳ بوده است^۴، در حاشیه تصحیح شده، نشانیها سنگرف، در اول رساله نام مؤلف فهرست چنین آمده است: «مصنفها علی بن عبید الله بن الحسن بن الحسين بن بابویه - رحمهم الله - کان هو و ابوه و جدّه

۱. الشریعة الی استدراک الذریعة: ۲۵۱/۱ - ۲۵۳.

۲. الذریعة: ۱۴۶/۱۰.

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی: ۳۳۸/۸ - ۳۳۹؛ التراث العربی: ۲۳۱/۴.

۴. نسخه الفهرست به خط حمدانی قزوینی در کتابخانه ملی به شماره ۱۲۴۷ ع نگهداری می‌شود، فهرست کتابخانه ملی: ۲۳۴/۹.

علماء فضلاء وکان موجوداً فی زمان سدید الدین محمود الحمصی و حضر
مجلس درسه سنین فی زمان ورام الحلی و فی زمان الخلیفة احمد الناصر، این
رساله ضمن مجموعه‌ای است «از برگ ۲۴۹ پ تا ۲۵۷ ر».
۱۶ صفحه، ۱۸ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی، نسخه شماره ۳۱۱۲ رساله ششم مجموعه.
فهرست: ۳۳۸/۸ - ۳۳۹.

(۱۴۰۵) الأربعون حديثاً عن الأربعين فی فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام (حدیث - عربی)
از: شیخ مفید ابو محمد عبد الرحمن بن احمد نیشابوری خزاعی (حدود ۴۷۶ ق).
تکرار تصویر شماره ۱۰۳۳ است.

(۱۴۰۶) پاسخ به سؤال ملا علی اصغر درباره خطبة البيان (عقاید، حدیث - فارسی)
از: میرزا ابو القاسم بن حسن گیلانی قمی (۱۲۳۱ ق).
گفتاری است از میرزای قمی در پاسخ به پرسشی که ملا علی اصغر، از وی درباره
خطبة البيان پرسیده بود. متن کامل پاسخ میرزای قمی در انتهای «جامع الشتات» به
چاپ رسیده است.

خطبة البيان از سخنان منسوب به امیرالمؤمنین علی علیه السلام است که سید رضی آن را
در نهج البلاغه نیاورده است. حافظ رجب برسی بخشهایی از این خطبه را در مشارق انوار
الیقین آورده، و پس از او مورد توجه ارباب حکمت و عرفان قرار گرفته است و شرحها
و ترجمه‌های متعددی بر آن نگاشته‌اند.

درباره سند و نوع مطالب مندرج در این خطبه، گفتگوهای بسیاری بین معتقدان
و منتقدان بدان درگرفته که برخی از مباحثات و کارهای انجام شده پیرامون این خطبه
را در مقاله «نگاهی به خطبة الافتخار و خطبة تطنجیه» آورده‌ام.^۱
میرزای قمی در این مقال، دیدگاههای مطرح شده راجع به سند و متن خطبه را در
دو فصل آورده و ضمن آن نظرات خود را مطرح ساخته است. تاریخ اتمام این رساله روز
پنجشنبه ۸ رمضان ۱۲۱۳ بوده است.

منابع: جامع الشتات (چاپ سنگی): ۷۹۱-۸۰۲؛ فهرست دانشگاه تهران: ۱۱۹۳/۵-۱۱۹۷ و ۲۴۳/۸؛ فصلنامه علوم حدیث، ش ۲۵، ص ۶۹-۸۱ مقاله «نگاهی به خطبه الافتخار و خطبه تطنجیه».

آغاز: بسمله. سبحان من دانت له السموات والأرض بالعبودية، و حمداً لمن شهدت له جميع الخلايق على اختلاف ألسنتهم بالربوبية، و أشهد أن لا اله إلا الله وحده لا شريك له... اما بعد، این چند کلمه‌ای است حسب الاقتضای عالی جناب... مولانا علی اصغر... و حاصل آن اینکه در خطبه البیان که منسوب است به جناب یعسوب الدین. انجام: پس باید چشم گشوده از حقیقت غافل نشد، به اینجا ختم می‌کنم کلام را، ختم الله لنا أمورنا بالحسنى و جعل لنا الآخرة خيراً من الأولى... والحمد لله أولاً و آخراً و باطناً.

نستعلیق، به خط مؤلف، پنج شنبه ۸ ماه رمضان ۱۲۱۳ در قم، انجامه مؤلف: «و قد فرغ مؤلفه الفقير الى الله الدائم، ابن الحسن الجیلانی ابوالقاسم، نزیل دار الایمان قم - صانها الله عن التصادم و التلاطم - يوم الخميس الثامن من شهر الله الأعظم من شهور سنة الألف و المئتين و الثلاث عشر و الحمد لله أولاً و آخراً و باطناً»، با حواشی و تصحیحات از مؤلف، متن خط خوردگی دارد، در اول نسخه تملک مؤلف بدین عبارت دیده می‌شود: «مالکه مؤلفه ابوالقاسم بن حسن»، شهر «از کتب موقوفه مرحوم میرزا ابو طالب قمی» در برگ ۹ مشاهده می‌شود، در آخر نسخه مطلب فقهی درباره مواقیب در حج در یک صفحه درج شده است.
۲۴ صفحه، ۲۸ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه شخصی مرحوم آیت الله حاج سید حسن سیدی قمی.

(۱۴۰۷) جامع الشتات (فقه، گوناگون - فارسی و عربی)

از: میرزا ابوالقاسم بن حسن گیلانی قمی (۱۲۳۱ ق)

«جامع الشتات» کتاب بسیار مشهوری است از میرزای قمی که بارها به چاپ رسیده است. در این کتاب، متن سؤالات، فقهی و اعتقادی و غیر آن که از میرزا پرسیده شده، و پاسخهای اجمالی یا تفصیلی وی به زبان فارسی و یا عربی گرد آمده است. نسخه حاضر بخش کوچکی از جامع الشتات به خط میرزای قمی است.

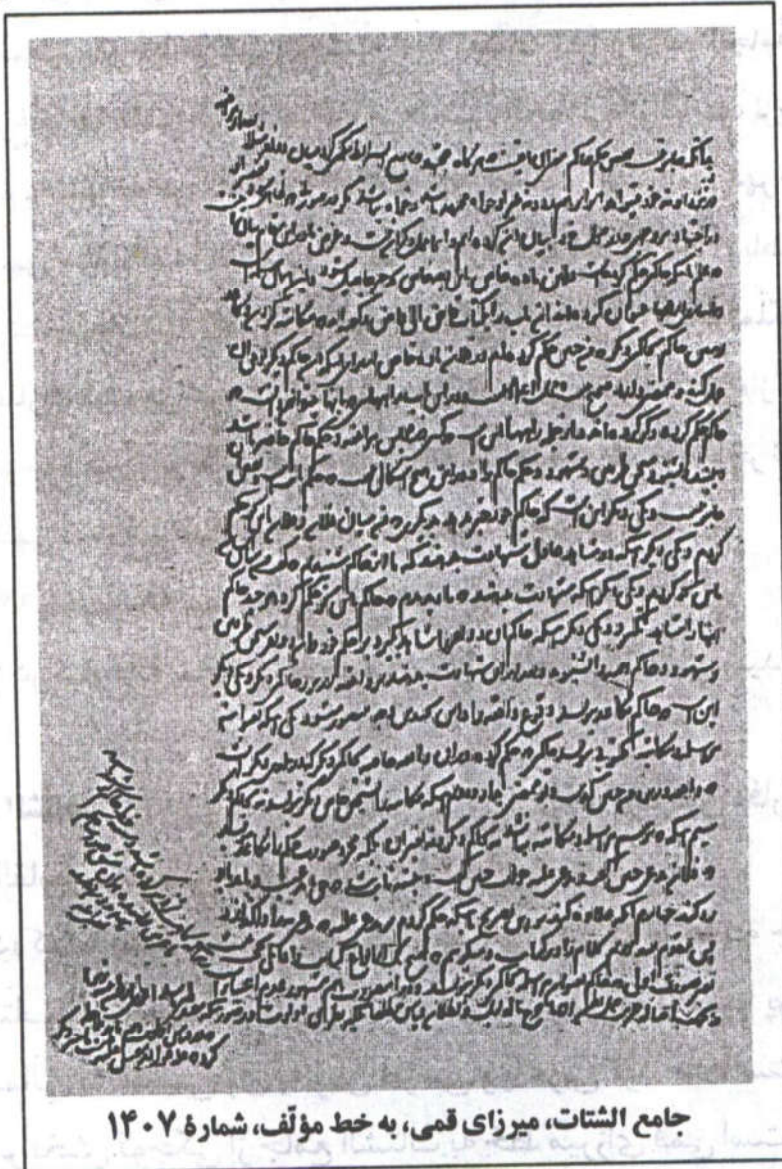
منابع: الذریعه: ۵۹/۵ - ۶۰؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۳۹۸/۱۹.

آغاز نسخه: سؤال: زید و عمرو املاک چند را ... سؤال: زید و عمرو املاک چند نزد بکر بیع شرط کنند و بعد از انقضای زمان خیار و لزوم بیع ... جواب: اما اولاً پس باید دانست. انجام نسخه: باید گفت که از حاکم است نه آن شخص دیگر، پس معلوم شد که تصدیق حاکم و تقدیم قول او همان در حال حکم است نه اخبار از حکم.

نستعلیق، به خط مؤلف، بی تاریخ، سده سیزدهم هجری، با تصحیحات بسیار در حواشی و خط خوردگی در متن، ظاهراً این نسخه مسوده مؤلف است، بدون ترتیب و تنظیم نهایی.

۹۲ صفحه، ۲۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه شخصی مرحوم آیت الله سید حسن سیدی قمی.

(۱۴۰۸) تفضیل الأتراك علی سائر الأجناد و مناقب الحضرة العالیة السلطانية

(تاریخ - عربی)

از: ابوالعلاء محمد بن ابی القاسم علی ابن حسول (۴۵۰ ق)
 آل حسول خاندان علمی و ادبی ایرانی که چندی در سده ۴ و ۵ ق عهده دار وزارت و دبیری آل بویه شاخه ری و غزنویان و سلجوقیان بودند. مشهورترین عضو این خاندان ابوالعلاء محمد بن ابی القاسم علی ابن حسول، ملقب به صفی الملک، وزیر الصفی، و صفی الحضرتین است. وی از همدان برخاست و در ری پرورش یافت و نزد احمد بن فارس و صاحب بن عباد دانش آموخت. سپس به دنبال پدر، به کار نویسندگی در دیوان رسائل مشغول شد و روزگاری دراز در این پیشه بود. او یک چند وزارت مجدالدوله دیلمی را داشته، و ظاهراً لقب صفی الحضرتین یا صفی الملک را از همین جا برگرفته است، چنانکه لقب صفی الحضرتین را باید پس از ورود به دربار غزنویان یافته باشد. وی با انقراض غزنویان، به خدمت سلجوقیان پیوست و در دیوان عمیدالملک کُندری به خدمت پرداخت.

ابوالعلاء از نویسندگان و ادیبان مشهور به شمار می‌رفته و با ادیبان نامور روزگار خود مکاتبه و مراوده داشته است، اشعاری هم از او باقی است و ابن شهر آشوب او را از شعرای مجاهد اهل بیت دانسته است. با این همه، شگفت است که چگونه توانسته از چنگ محمود غزنوی، سلطان متعصب شیعی ستیز برهد و حتی در دربار او به خدمت پردازد و «صفی الحضرتین» گردد.

ظاهراً کتاب فضل الأتراك را - شاید در مقابل التاجی صابی در فضایل دیلمیان - در همین ایام بر ساخته است.^۱

فضل الأتراك از کهن‌ترین و مهم‌ترین آثار عربی در باب ترکان به شمار می‌رود. مؤلف در مقدمه می‌نویسد: «و لنذكر الآن حال هذه الأمة، أعني الترك في طباعهم و شيمهم و أحوالهم و طرقهم و أنحائهم و سبلهم غير معطين إياهم، ما لا يستحقونه و لا سالبين منهم ما يدرعونه و لا ذاهبين مذهب التعصب لهم و عليهم و التقرب اليهم و بهم. فكتابنا هذا، يعرض على نقاد المعاني و الألفاظ، بل نقاد اللغات و الألفاظ، و قد استعذنا بالله من الرياء، المنهي عنه في سائر الشرائع و النحل في كل أوان و زمن...».

عباس عزاوی این کتاب را با استفاده از نسخه منحصراً به فرد آن، تصحیح کرده و به چاپ رسانده است. عزاوی در مقدمه تصحیح می نویسد: «... تعدّ من الوثائق الجلیلة و هی من أقدمها بعد رسالة الجاحظ، و عزّفت بشعب ترکی، أعنی به آل سلجوق و بجندهم و حکومتهم فی أوائل نشأتهم، فكانت خیر رسالة من جراء ان الدولة السلجوقية حکمت العراق مدّة و خلفت أثراً مشهوداً فی تاریخه، و موضوع هذه الرسالة لا يقتصر على تلك الأوصاف، بل أبانت عن أصل الدولة السلجوقية و الدولة الدیلمية، و قابلت بينهما و اشتملت على نقد تاریخی عزیز المنال، لم یکن یتیسر لنا ما هو من نوعه و فیها بیان واف عن أسباب تألیف تاریخ التاجی للصابی و مكانته العلمية من الجرح و التعديل أو النقد التاريخي في ذلك العصر، یضاف الى ذلك أمر مهم آخر، و هو تعريفها بشعوب الديلم و الجیل و حکومتها القديمة، حتى تكوين آل بویه الأخيرة... ألفها أبو العلاء ابن حنّول و قدمها الى السلطان طغرل بك السلطان السلجوقي، و مدح بها الوزير عمید الملك الکندری و بین فیها أوصاف الترك و خصائصهم و عرف بالبويهيين و أصلهم و عین مكانة صاحب التاجی و نقد تاریخه... و هذه الرسالة كتبت بلسان أدبی، عارض بها مؤلفها کتاب التاجی، و أوضح أن الترك الذين تغلب عليهم آل بویه، لم یرقدوا على وتر، و أنهم من طبعهم الجندیة و الحروب و فضلهم على الديلم من وجوه عديدة...».

نسخه منحصراً این کتاب در کتابخانه کرملی در بغداد بوده، و سپس به متحف عراقی منتقل شده است. ^۱ نسخه مذکور در نیمه ذیعقده ۶۴۹ کتابت شده و در ذی حجه همان سال توسط (حسن بن) محمد بن حسن صفانی با نسخه اصل منقول منه، مقابله شده است.

عزاوی از روی نسخه پیش گفته، نسخه ای برای خود استنساخ کرده و مقدمه ای در شرح حال مؤلف و کتاب بر آن افزوده و پاورقی هایی بر کتاب نوشته است. تصویر حاضر از روی نسخه خط عزاوی تهیه شده است. این رساله با تصحیح عزاوی در مجله بولتن ترکی (Belleten) شماره ۱۴ - ۱۵، به چاپ رسیده است.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۸۷/۱ - ۶۸۸؛ فهرست المخطوطات المصورة، الجزء الثاني، التاريخ، القسم الرابع: ۱۱۸؛ كشف الظنون: ۴۶۲/۱؛ مخطوطات التاريخ و التراجم و السير فی مكتبة المتحف العراقي: ۱۲۴.

۱. نک: مخطوطات التاريخ و التراجم و السير فی مكتبة المتحف العراقي: ۱۲۴.

أغاز مقدمة عزاوی: بسملة. المقدمة، كلمة: الدراسات التاريخية في العراق، تؤدي بنا
حتماً الى لزوم الالتفات الى شعوبه و أوصافهم و سجايهم.

أغاز كتاب: بسملة. حمد له، و صلى الله على سيدنا محمد و آله أجمعين، اللهم اني
أعوذ بك من فتنة القول و العمل و هجنة الخطأ و الخطل...، ذكرت أبقاك الله حال الكتاب
المعروف بالتاجي لابراهيم بن هلال الصابي.

انجام: و أرجع الى الأجل عميد الملك كبت الله أعداءه فيما غبت عنه من آثاره
لبعدى عن سامي بابه، و من الله التوفيق و عليه التوكل و اليه و هو حسبنا و نعم النصير.
و صلى الله على سيدنا محمد و آله و سلم تسليماً، تيسر الفراغ من نسخه في منتصف ذى
القعدة سنة تسع و أربعين و ستمئة هلالية. انتهى.

نسخ زيبا، عباس عزاوی، سده چهاردهم هجرى، همراه با مقدمه و پاورقى هاى
عزاوی، گویا این نسخه را برای چاپ آماده کرده است و از روی نسخه مورخه ۶۴۹
ق کتابت کرده، و در پایان آمده: «و جاء فی هامش آخر الكتاب: عورض بالأصل
المنقول منه و كتب الملتجىء الى حرم الله تعالى (الحسن بن) محمد بن الحسن
الصفاني، جعله الله مخيماً بمحاله غير منتقل عنها الا... فى ذى الحجة من شهر
سنة تسع و أربعين و ستمئة حامداً و مصلياً».

۵۱ صفحه، ۱۸ سطرى.

نسخه اصل: در کتابخانه پرینستون آمریکا.

(۱۴۰۹) الدرر التنظيم (اصول فقه - عربى)

از: شيخ شهيد فضل الله بن عباس نوری (۱۳۲۷ ق)
منظومه‌ای است درباره ۲۵ قاعده فقهی که به سال ۱۲۷۹ شروع به رسیدن آن کرده
و در روز یکشنبه ۱۷ ذی‌عقده ۱۲۸۰ ق در تهران به پایان رسانده است، شيخ در این
تاریخ حدوداً ۲۰ سال سن داشته است.

فهرست مطالب کتاب، در ابتدای نسخه چنین آمده است:

اصل ۱. فى أن أسباب الشرع معرّفات، لا علة حقيقية.

اصل ۲. فى أن الأصل عدم تداخل الأسباب.

قاعده ۳. فى بیان لا ضرر و لا ضرار، من معناه و سائر متعلقاته.

- قاعده ٤. فى بيان قاعدة العقد ينحل الى العقود.
 قاعده ٥. فى بيان أن القاعدة العقلية لا يخصص.
 قاعده ٦. فى أن دلالة الألفاظ وضعية لا ذاتية.
 قاعده ٧. فى أن الأصل عدم جواز التوكيل.
 قاعده ٨. فى بيان أصالة الطهارة فى الشبهة الحديثة و الخبثية.
 قاعده ٩. فى أن الأصل فى الدماء النجاسة.
 قاعده ١٠. فى أن قاعدة الامكان فى الحيض، قد خرجت عن قاعدة الطهارة.

القول فى أسباب الضمان:

- قاعده ١١. من جملة أسباب الضمان فى الشرع اليد.
 قاعده ١٢. من جملة ما جعل فى الشرع سبباً للضمان الاتلاف.
 قاعده ١٣. من جملة أسباب الضمان، الأخذ بالعقد الفاسد.
 قاعده ١٤. من جملة ما جعل فى الشرع سبباً للضمان الغرور.
 قاعده ١٥. من جملة ما جعل فى الشرع سبباً للضمان التعدى و التفريط.

القول فى مسقطاته:

- قاعده ١٦. من جملة المسقطات فى الشرع الاحسان.
 قاعده ١٧. من جملة المسقطات فى الشرع الاقدام؟.
 قاعده ١٨. من جملة المسقطات الاستيمان.
 قاعده ١٩. من جملة المسقطات فى الشرع الاذن من ذى السلطان.
 قاعده ٢٠. فى بيان القرعة و تشخيص موادها على التفصيل.
 قاعده ٢١. فى بيان أن الأصل وجوب القضاء فيما وجب فيه الاعادة.
 قاعده ٢٢. فى بيان قاعدة من ملك شيئاً ملك الاقرار به.
 قاعده ٢٣. فى بيان حرمة الاسراف و مدركها.
 قاعده ٢٤. فى عدم حجية عدم القول بالفصل، اذا كان الأصل مثبتاً بالأصل.
 قاعده ٢٥. فى اشتراط العربية فى العقود.

ولی در فهرست دانشگاه تهران «الدرر النظم»^۱ و در کتاب شناسی شیخ فضل الله نوری «الدرر التنظيم» ثبت شده است.^۲ این منظومه ضمن مجموعه رسائل شیخ شهید (جلد اول، صفحات ۴۴۳-۵۰۴) به چاپ رسیده است.^۳

آغاز:

ابدأ بالشكر على ما بذله
من فضله الشامل بعد البسملة
مُسَلِّماً بأفضل السلام
على النبي المصطفى الهمام

انجام:

أسئل أن ينفع بها الرحمن
والتمس الدعاء يا اخوان
لطالبيه ما بقى الأزمان
بأن يحطّ ذنبي المنان

نسخ، به خط ناظم (شیخ فضل الله بن عباس نوری)، یکشنبه ۱۷ ذی‌عقده ۱۲۸۰ در تهران، در متن تصحیح شده و حواشی توضیحی به خط نستعلیق با امضای «منه» دارد، مهر کتابخانه شیخ فضل الله نوری در اول نسخه دیده می‌شود، فهرست مطالب منظومه در اول نسخه درج شده است.

۱۱۶ صفحه، ۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه دانشگاه تهران، نسخه شماره ۳۶۰۷.

فهرست دانشگاه تهران: ۲۶۱۲/۱۲ - ۲۶۱۳.

(۱۴۱۰) وسیلة الوصول الى معرفة الحمل والمحمول (منطق - عربی)

از: احمد بن لطف الله سلانیکى رومى، مشهور به منجم باشى و متخلص به عاشق

(۱۱۱۳ ق).

درویش احمدده افندى مولوى صدیقی از اهالی سلانیک، در نزد سلطان محمد چهارم عثمانی جایگاهی داشته و رئیس المنجمین وی بوده است. پس از آن به مصر منتقل شد و از آنجا به حجاز رفته و مجاور حرمین شریفین گشت و در مکه شیخ زاویه مولویه شد و به تاریخ ۲۹ ماه رمضان ۱۱۱۳، در حالی که عمرش از هفتاد سال متجاوز بود، درگذشت. آثاری در تاریخ، ادبیات، ریاضیات، منطق و اخلاق دارد، از جمله:

۱. فهرست دانشگاه تهران: ۲۶۱۳/۱۲.

۲، ۳. کتاب شناسی شیخ فضل الله نوری: ۱۷.

۱. دیوان شعر ترکی.
  ۲. صحائف الأخبار، در تاریخ به عربی و در چند جلد.
  ۳. فیض الحرم فی آداب المطالعة.
  ۴. جامع الدول، در تاریخ در دو جلد ضخیم.
  ۵. حاشیه تفسیر بیضاوی.
  ۶. شرح کتاب الاخلاق للقاضی عضد الدین.
  ۷. غایة البیان، شرح رساله استعاره عصام.
  ۸. تعلیقات علی اقلیدس.
  ۹. لطائف نامه، در ترجمه دلگشای عبید زاکانی.
  ۱۰. رساله فی تحقیق المصدر.
  ۱۱. رساله در موسیقی.
  ۱۲. لسان الغیب و الالهام، در تفسیر.
  ۱۳. وسیلة الوصول الی معرفة الحمل و المحمول.
- کتاب حاضر، رساله متوسطی است در علم منطق و درباره شناخت حمل و اقسام آن است، با استفاده از آراء و نظریات صاحب نظران در علم منطق. شامل یک مقدمه و سه مقصد و یک خاتمه، بدین ترتیب:
- المقصد الأول: فی تعریف الحمل و تقسیمه.
- المقصد الثانی: فی ذکر الأبحاث التي أوردھا المدققون من المتأخرین فی باب الحمل.
- المقصد الثالث: فی تحریر الأقوال السابقة و تعیین ما هو المختار منها، و ذکر بعض الفوائد المناسبة للمقام.
- الخاتمة: فی نقل ما ذكره بعض الأفاضل فی رساله، ألفها فی تحقیق الوجود الذهنی.
- تألیف این رساله در روز یکشنبه ۲۶ ربیع الثانی ۱۱۱۲، در طائف پایان یافت است.
- منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۹۱/۱؛ ایضاح المکنون: ۷۰۹/۲؛ عثمانلی مؤلفری: ۱۴۲/۳۰ - ۱۴۴؛ معجم المؤلفین: ۵۵/۲؛ هدیة العارفين: ۱۶۷/۱.
- آغاز: الحمد لله الذی خلق الانسان جامعاً للحقایق الكونية، و شرفه بالعقل لیعرف به كيفية انتشاء الكثرة من الوحدة و رجوعها إليه... أما بعد، فیقول العبد الضعیف أحمد المولوي - عفی عنه - : إني كنت برهة من الزمان عازماً علی أن أجمع الأقوال المتعلقة

بحقیقة الحمل و أقسامه و أحررها بحسب وسعی... المقدمة، لا يخفى على من له ادراك ما بنفسه، إن النفس الناطقة البشرية فى أول فطرتها خالية عن جميع العلوم و الادراكات. **انجام:** اینما جئت بهذه الفوائد الجليلة و ألحقتها بأصل المقصود، لأن كل واحدة منها و ان كانت فى بادى الراى ترى أجنبية بعيدة عن المقصود، لكنّها عند امعان النظر قريبة منه متممة له، و من الله التوفيق على التحقيق و له الحمد على البدأ و الاتمام و على حبيبه و آله الصلاة و السلام...

نسخ، بدون نام کاتب، سوم شوال ۱۱۶۴، عناوین به خط درشت، در حاشیه و متن تصحیح شده و حواشی به لفظ «منه» دارد، کاتب در انجامه آورده است: «قال مؤلفه العالم الفاضل و الامام الكامل العالم العلامة و العمدة الفهامة أحمد افندی منجم باشی: قد استراح القلم من تسويد هذه الرسالة و تبيضها يوم الأحد السادس والعشرين من ربيع الثانى من سنة اثنى عشر و مئة و ألف فى قصبة الطائف. قال كاتبه: كان الفراغ يوم الثلاث من شهر شوال من سنة ۱۱۶۴ و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه أجمعين و الحمد لله رب العالمين». در ابتداى نسخه نام کاتب و مؤلف ثبت شده و شرح حال مؤلف از «فوائد الرحلة و نتائج السفر فى مناقب أهل القرن الحادى عشر» شيخ مصطفى فتح الله شامى نقل شده است. ۵۵ صفحه، ۲۵ سطرى.

(۱۴۱۲) نبراس الضياء فى شرح باب البداء (کلام شيعى - عربى)

از: ميرداماد محمد باقر بن محمد حسینی استرآبادی (۱۰۴۰ ق)
رسالة حاضر درباره مسأله بداء و از مهمترين آثار کلامى ميرداماد به شمار مى آيد، به طوری که در آثار اندیشمندان پس از وی تأثیر چشمگیری داشته است.
ميرداماد این اثر را به درخواست شاگردش محمد حسین چلبی نوشته، و آن را در یک مقدمه تحت عنوان «اقتصاص و حکومت» و سه بخش کلی تنظیم کرده است. مؤلف در مقدمه با نقل کلام فخر رازی در کتاب المحصل (که شیعه را متهم کرد که با استفاده از دواصل بداء و تقیه خود را از هر اشتباه و کذبى مبرا مى دانند) و پاسخ خواجه نصیر الدین طوسی در نقد المحصل، به رد کلام فخر رازی پرداخته و نظر خواجه را در مسأله تقیه مورد قبول و در مسأله بداء مورد اشکال قرار داده است.

در بخش اول کتاب، امامت ائمه اثنا عشر محرز دانسته شده، و ادله اثبات امامت بر دو پایه استوار شده است: ۱. احادیث و اخبار فضائل ائمه اثنا عشر علیهم السلام؛ ۲. مثالب و کژیهای موجود در جانشینان دروغین خلافت.

در بخش دوم بحث اصلی رساله پیرامون بداء بدین ترتیب مطرح شده است: ۱. ذکر اخبار وارده در مسأله بداء؛ ۲. بررسی لغوی واژه بداء و عدم انکار استناد آن به خداوند؛ ۳. طرح بیانی مسأله بداء.

بخش سوم یک بخش فرعی و استطرادی است که به حصول کثرت از وحدت از رهگذر مسائل حروف و اعداد اشاره شده است.

مؤلف سخنان خود را با عنوانهای: تعقیب، استبصار، تذلیل، شک و تحقیق، تذکره، تکشاف، تفصیله، استیقاظ، استصباح، لحاقه، استتمام، استضائه، رائحه و تکملة آورده است. نام کتاب در الذریعه و فهرست نامه‌های نسخه‌های خطی «نبراس الضیاء فی معنی البداء» ضبط شده است، اما در مقدمه مؤلف و در نسخه چاپ میراث مکتوب «نبراس الضیاء و تسوای السواء فی شرح باب البداء و اثبات جدوی الدعاء» آمده است.

میرسید احمد علوی و ملاعلی نوری حواشی و تعلیقاتی بر این کتاب نوشته‌اند. حدود ده نسخه خطی از نبراس الضیاء در کتابخانه‌های دانشگاه تهران^۱، مجلس^۲، آیت‌الله مرعشی^۳ و آستان قدس رضوی^۴ شناخته شده است و نسخه خط مؤلف گویا در کتابخانه شخصی آقای میردامادی اصفهانی محفوظ است.

نبراس الضیاء، با تحقیق و تصحیح و مقدمه مفصل آقای حامد ناجی اصفهانی، به ضمیمه حواشی و تعلیقات مؤلف و میرسید احمد علوی و ملاعلی نوری، به سال ۱۳۷۴ ش، به وسیله مؤسسه انتشارات هجرت با همکاری دفتر نشر میراث مکتوب به چاپ رسیده است.

منابع: التراث العربی: ۳۳۹/۵؛ حکیم استرآباد: ۱۷۱ - ۱۷۲؛ الذریعه: ۳۸/۲۴؛ مقدمه تحقیق نبراس الضیاء.

۱. فهرست دانشگاه تهران: ۶۳۸/۸ و ۲۱۱۰/۱۱ و ۲۳۱۰ و ۴۱۱۴/۱۵.

۲. فهرست مجلس: ۲۸۸/۹.

۳. التراث العربی: ۳۳۹/۵.

۴. فهرست الفبایی کتب خطی آستان قدس رضوی: ۵۷۶.

أغاز: بسملة. و منك الاستيفاق يا عزيز يا عليهم، سبحانك اللهم و بحمدك تعالى جدك و تعاضم مجدك بدت الأوك الباهرة... أما بعد، فإن أفقر المربوبين و أحوج المحتاجين الى رحمة ربه الحميد الغنى، محمد بن محمد يدعى باقر بن داماد الحسينى.

انجام: احاطة تدبيره الفياضى فى جهتي المبدأ و المنتهى، و اعتباري الفاعلية و الغائية و حيثيتي الأولية و الآخرية، و بالنظر الى جناب الأعلى و الحمد لله أولاً و آخراً. نستعليق، بدون نام كاتب و بى تاريخ، از عصر مؤلف، عناوين شنگرف، در حاشيه و متن تصحيح شده است، با حواشى به لفظ «سمع منه»، «منه مدظله»، «ص»، بلاغ قرائت و سماع در جايهاى مختلف نسخه ديده مى شود، در اول نسخه نام كتاب و مؤلف درج شده و تملك محمد بن محمد بن زمان و يادداشتى به خط جديد بدین عبارت مشاهده مى شود: «این كتاب يكى از شاگردان فيلسوف بزرگوار محقق عظيم الشأن جناب مير داماد است و ظن قوی است که خط محمد بن محمد بن زمان باشد که در محضر ایشان دو مرتبه مقابله و مزین به خط مير داماد شده است، من نفائس الدهر فاغتنم قدرها»، در آخر نسخه تملك «اقل السادات ابن محمدرضا الحسينى روح الامين» با مهر بيضوى و چند بيت عربى است با عنوان «هذا من تخميسات الاقل المحتاج الى عفوربه البارى ابن روح الله محمد على الانصارى و لله درّه».

۱۴۸ صفحه، ۱۵ سطرى.

(منطق - عربى)

(۱۴۱۴) كتاب القياس الصغير

از: ابونصر محمد بن محمد بن طرخان فارابى (۳۳۹ ق)
رساله منطقى مختصرى است شامل ده قول:
۱. فى القضايا على الاطلاق، مما اذا تأتلف و كم أصنافها.
۲. فى القضايا المتقابلة، بأى شرط تتقابل و كم أصنافها و كيف حالها من الصدق و الكذب.

۳. كم أصناف القضايا، التى يحصل الصدق بها لاعتن قياس.

۴. فى المقاييس الجزمية و كم أصنافها و من ماذا تأتلف و كيف تأتلف.

۵. فی أصول المقایس الشرطیة و من ماذا تأتلف و کیف تأتلف.

۶. فی قیاس الخلف، مماذا یأتلف و کیف یأتلف.

۷. فی القیاسات المركبة.

۸. فی الاستقراء کیف یكون و کیف یرجع الی القیاس و فی أي شیء ینتفع به و فی أي شیء لا ینتفع به.

۹. فی الاستدلال بالشاهد علی الغایب کیف یكون و مماذا یأتلف و کیف یرجع الی القیاس و بأي شیء یصحح، حتی یصیر ضروریاً، لا یمكن مقاومته و فی أي حال یمكن مقاومته.

۱۰. فی المقایس الفقھیة، التي یذكرها ارسطاطالیس فی آخر كتابه فی القیاس و كم أصنافها و ماهی.

فهرست اقوال ده گانه رساله در ابتدای آن درج شده است. این رساله به نامهای مختلفی شناخته می شود، از جمله: کتاب القیاس الصغیر، کتاب المختصر الصغیر فی کیفیة القیاس، کتاب المختصر الصغیر فی المنطق علی طریقه المتکلمین.

این رساله ضمن «المنطق عند الفارابی» به چاپ رسیده است.^۱

آغاز: بسملة. أبواب الكتاب، القول الأول: فی القضايا علی الاطلاق، مماذا یأتلف و كم أصنافها... بسملة، كتاب أبي نصر محمد بن محمد الفارابی، الذي خرج فيه أدلة المتكلمين و قیاسات الفقهاء الی القیاسات المنطقیة علی مذاهب القدماء، قال ابو نصر: نبین أولاً کیف القیاس و کیف الاستدلال.

انجام: قوّة الكلية، فقد ظهر كيف يرجع الأقاويل، التي سماها ارسطوطالیس المقائیس الفقھیة الی مقائیس الأشكال الجرمیة، فهذا منتهی غرضنا الذي قصدناه هاهنا ولیکن هذا الموضوع آخر کتابنا و الحمد لله رب العالمین.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، در حاشیه تصحیح شده و عناوین مطالب در هامش صفحات درج شده است.

۲۴ صفحه، ۲۱ سطری.

۱. المنطق عند الفارابی، تحقیق و تقدیم و تعلیق: د. رفیق العجم، بیروت، دار المشرق، ۱۹۸۶ میلادی:

(۱۴۱۵) منهاج الطلب

(دستور زبان - فارسی)

از: محمد بن حکیم زینینی چینی (قرن ۱۱)

از قدیمی‌ترین کتابهایی است که در دستور زبان فارسی نگاشته شده است و چون نویسنده‌ای در چین آن را نوشته، ارزش مضاعفی یافته است. این کتاب برای تدریس زبان فارسی در چین مورد استفاده بوده، و بدین جهت نسخه‌های خطی آن در مناطق مختلف چین پراکنده است و بارها در آن منطقه به چاپ رسیده است. تألیف این اثر در سال ۱۰۷۰ ق، به پایان رسیده است. مؤلف در نگارش دستور زبان فارسی به صرف و نحو عربی توجه داشته و از اصطلاحات و تقسیمات زبان عربی استفاده کرده است.

کتاب دارای دو قسمت است:

قسمت اول، شامل: صرف افعال بی‌قاعده، مصدر، فعل ماضی و لواحق آن، فعل مستقبل و لواحق آن و نفی مستقبل، فعل امر و نهی، اسم فاعل و مفعول و صفات است. قسمت دوم، شامل: مقدمه و چند باب به این ترتیب: باب الاسماء (شامل فصلهای: مبتدا و خبر، فاعل، متعلقات فعل، مضاف و مضاف الیه، توابع، اسم جنس و اسم صفت، معرفه و نکره، جمع، انواع اسم)؛ باب الافعال؛ باب الحروف؛ و یک خاتمه.

دکتر محمد جواد شریعت در معرفی بخشهای کتاب آورده است:

در قسمت نخست، کلمات فارسی مانند کلمات عربی به سه قسم (اسم، فعل، حرف) تقسیم شده است. افعال زبان فارسی از نظر مقایسه فعل ماضی با مضارع به چهار دسته تقسیم شده است:

۱. آنکه تعداد حرفهای فعل ماضی با مضارع یکی باشد، ولی در قرائت مختلف باشند، مانند: خورد و خُورَد.

۲. آنکه تعداد حروف یکی بیش از دیگری باشد، مانند: آفرید و آفریند.

۳. آنکه حروف فعل مضارع کمتر از ماضی باشد، مانند: پرستید و پرستد.

۴. آنکه اختلاف فعل ماضی و مضارع به تبدیل باشد، مانند: افراخت و افرازد.

سپس متعدی کردن فعل لازم بیان شده و آنگاه فصلی به مصدر اختصاص یافته و در ذیل آن، مصدر، مصدر مرخم، اسم مصدر و حاصل مصدر و صفت نسبی آمده است. پس از آن، فصل فعل ماضی معلوم و مجهول و منفی آنها درج شده است. آنگاه فصل مستقبل

معلوم و مجهول و منفی آنها بیان شده، و سپس فصل فعل امر و نهی آمده، و به دو قسم حاضر و غایب تقسیم شده است.

آنگاه اسم فاعل و مفعول بیان شده و اسم فاعل به مستقبل و مرکب تقسیم شده است و سپس فصل صفات آمده و به سه گونه تقسیم شده است: مشتق، موضوع و مرکب، پس از آن طرز بنای اسم از صفت بیان شده و در پی آن طرز بنای صفت از اسم گفته شده است.

در بخش دوم که در حقیقت اصل کتاب منهاج الطلب است، بعد از مقدمه‌ای باب الاسماء شروع می‌شود. در این باب کلمات را به سه قسم تقسیم می‌کند: اسم، فعل و حرف. این باب شامل فصلهای ذیل است: مبتدا و خبر، فاعل، متعلقات فصل، مضاف و مضاف الیه، توابع (نعت، معطوف، تأکید، بدل، عطف بیان)، اسم جنس، اسم صفت، معرفه و نکره، جمع، انواع اسم.

در باب الافعال، اقسام افعال را شرح داده و در باب الحروف، اقسام حروف را بیان کرده است، اعم از حرف اضافه، ربط، پیشوند، پسوند و گاهی قیود.

در خاتمه درباره تفاوت‌های زبانهای عربی و فارسی بحث شده است. به گفته دکتر شریعت این کتاب به جهت اینکه از قدیمی‌ترین کتابها درباره دستور زبان فارسی است و به جهت داشتن نکاتی تازه در این باره حائز اهمیت است.

منهاج الطلب به کوشش دکتر محمد جواد شریعت به سال ۱۳۶۰ ش، در اصفهان - از روی سه نسخه - به چاپ رسیده است.

منابع: مجله آینده، سال ششم (۱۳۵۹ ش)، صص ۵۸۱-۵۸۷؛ المخطوطات الاسلامیه فی العالم: ۴۵/۳ - ۴۶، ۶۵، ۶۸؛ فهرست مشترک پاکستان: ۲۸۷۹/۱۳؛ نشریه نسخه‌های خطی: ۱۰۲۶/۱۲؛ راهنمای کتاب: ۵۰/۱/۲۰، ۵۸۵.

نسخه حاضر از آغاز افتاده است.

آغاز نسخه: ... اختلاف نبود ولیکن در قرائت اختلاف بود، همچو آکند آکند، بُرد بُرد، پُرورد پُرورد، آوَرَد آوَرَد ... قسم دوم آن است که میان ماضی و مستقبل اختلاف به زیادت باشد.

انجام: و تکثیر را چو هزاران و گروهان پرداخته شد، کتاب بعون الله القدير من العبد الفقير، محمد بن الحكيم الزينيني الشندوني الصيني ... روز جمعه ماه اعظم رجب

معظم سال هزار و هفتادم از هجرت نبویه... و اعانت اهل اسلام را به وجودش زندگان نیکی دراز دهد بمنّه و کرمه... و الله اعلم بالصواب.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، انجامه کتاب: «اللهم اغفر لکاتبه و لوالديه و لاستاديه و لمن نظر فيه و لمن قرأ فيه و لمن حفظه برحمتک و بفضلک و الحمد لله رب العالمین»، توضیحاتی در حواشی صفحات و بین سطور درج شده که گویا از صالح (امام مسجد بزرگ تین چین) باشد؟ در اول نسخه دو مسأله فقهی به فارسی از سراج الدین و در آخر نسخه دعایی به زبان عربی ثبت شده است.
۱۴۳ صفحه، ۹ سطری.

نسخه اصل: یکی از کتابخانه‌های چین.

(عرفان - فارسی)

(۱۴۱۶) آیات کریم

از: مرتضی بن احمد رشیدی کرمانشاهی (معاصر)

پاره‌ای از مباحث عرفانی را با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات شیعی در دو جلد گرد آورده است و در تألیف این کتاب از راهنمایی‌های استاد و پدرش احمد کرمانشاهی کمک گرفته است. تألیف این اثر در سال ۱۳۴۵ ش، به پایان رسیده است. کتاب فاقد ترتیب خاص و فصل بندی است و مباحث پراکنده‌ای درباره خلقت، عالم ناسوت، بهشت، لیلۃ القدر، حقیقت قرآن، محبت و غیر از آن دارد. از قوت علمی چندانی برخوردار نیست.

آغاز: بسمله. و هو العالمین فی بیان النکات، الاولی: بدان که چون در آیات کریمه و احادیث شریفه اندک تأملی رود، ظاهر آید که در بهشت پاک سرشت کل شیء فی کل شیء است.

انجام: در خصوص وجه الله می‌فرماید: قل کفی بالله شهیداً و بینکم (کذا) و من عنده علم الکتاب. حقیق مرتضی رشیدی ابن احمد کرمانشاهی به قلم م - رشیدی ۱۳/۱۰/۱۳۴۵ شمسی، با کمک فکری استاد عزیز و پدر بزرگوارم حاج احمد رشیدی با زحمت زیاد نوشته شد.

نستعلیق تحریری، م - رشیدی (خواهر مؤلف)، ۱۳/۱۰/۱۳۴۵ ش، این نسخه کامل است و هر دو جلد را دربردارد، در متن خط خوردگی به چشم می‌خورد،

یادداشت و امضای مؤلف در جاهای مختلف نسخه دیده می‌شود.

۲۸۴ صفحه، ۹ سطری.

مؤلف کتاب، این تصویر را در تاریخ ۱۳۷۲/۶/۱۶، به وسیله آقای شکر الله رشیدی به کتابخانه حاضر اهدا کرده است.

(۱۴۱۷) فتح منزل المثنی بشرح أقصى الأمانی (بلاغت - عربی)

از: زین الدین ابو یحیی زکریا بن محمد بن احمد بن زکریا انصاری سنکی ازهری شافعی (۹۲۶ ق)

انصاری پیشتر کتاب تلخیص المفتاح قزوینی را مختصر کرده و آن را «أقصى الأمانی فی علم البیان و البدیع و المعانی» نامیده بود^۱ و در کتاب حاضر، به درخواست برخی از فضلا، آن مختصر را شرح کرده و آن را «فتح منزل المثنی بشرح أقصى الأمانی فی علم البیان و البدیع و المعانی» نامیده است.

در مقدمه مؤلف آمده است: «و بعد، فقد كنت اختصرت تلخیص المفتاح فی علم المعانی و البیان و البدیع، تألیف العلامة جلال الدین القزوینی رحمته، فی کتاب سمیته بأقصى الأمانی فی علم البیان و البدیع و المعانی و قد سألتني بعض الأعزة عليّ من الفضلاء المترددين اليّ أن أشرحه شرحاً يحلّ ألفاظه و يفكّ شظاظه و یبین مراده و یتمم مفاده، فأجبتة الى ذلك بعون القادر المالک، سالکاً فيه غالباً عبارة السعد التفتازانی، لكونها محررة منقحة كثيرة المعانی و سمیته بفتح منزل المثنی بشرح أقصى الأمانی.»

نسخه‌های متعددی از این کتاب در دارالکتب ظاهریه و کتابخانه‌های اوقاف موصل، احمد تونس، طهطهاوی مصر و جامع کبیر صنعا محفوظ است.

آغاز: بسملة و به نستعین، قال سیدنا و مولانا شیخ مشایخ الاسلام ... بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله الذي شرح صدورنا لايضاح أقصى الأمانی فی علم البیان و البدیع و المعانی ... و بعد فقد كنت اختصرت تلخیص المفتاح ... بسم الله الرحمن الرحیم، أي ابتدئ و الباء للمصاحبة، أو للاستعانة و الاسم من السمو.

۱. نسخه‌ای از أقصى الأمانی در دارالکتب ظاهریه دمشق موجود است. نک: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة، علوم اللغة العربیة: ۱۹۹.

انجام: سبب لنظام أمرهم و صلاح حالهم. و الله أعلم. نجز شرح أقصى الأمانی.
 نسخ خوانا و در برخی موارد معرب، عمر واطی، محرّم ۹۹۲، عناوین شنگرف، در
 حاشیه و متن تصحیح شده و در پایان نسخه بلاغ مقابله با اصل چنین ثبت شده
 است: «بلغ مقابله بأصل مؤلفه المورخ بثالث عشری ذی القعدة سنة ۹۱۲، بخط
 زکریا بن محمد مؤلفه»، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف درج شده و یادداشت
 تملک محمد بن صلاح الدین بابوحو حنفی؟ و یادداشت وقف نسخه از وزیر
 مکرم حاج محمد پاشا والی شام بر طلاب علم به تاریخ ۱۱۹۰ق، با مهر مصلح
 و کروی، همچنین لفظ «کیکج» در اول نسخه دیده می‌شود.
 ۱۸۵ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: دار الکتب ظاهریه، دمشق سوریه، نسخه شماره ۳۵۵۳.
 فهرس مخطوطات دار الکتب الظاهرية، علوم اللغة العربية: ۳۲۹ - ۳۳۰.

(۱۴۱۸) ذروة اتقیاء (مواظ - فارسی)

از: سید محمد بن علی اکبر حسینی نقوی یزدی روضه خوان (قرن ۱۴).
 مجالس منبری است شامل مواظ، مباحث تفسیری، احادیث و مناقب اهل بیت علیهم السلام
 و ذکر مصایب حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام. اولین مجلس در تاریخ غره ربیع الاولی
 ۱۳۴۱ برگزار شده است. نام و نسب مؤلف در اوایل نسخه چنین ثبت شده است:
 سید محمد نقوی ابن سید علی اکبر بن حسین بن حسن حسینی یزدی، روضه
 خوان نزیل رفسنجان.

گردآوری مجالس و تنظیم آن به صورت کتاب، کار مرحوم سید علی محمد کازرونی
 بوده است. شرح حال آیت الله سید علی محمد کازرونی (۱۳۱۷ - ۱۳۹۹ ق) در دانشنامه
 مشاهیر یزد (ج ۲ ص ۱۱۷۹ - ۱۱۸۰) درج شده است.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمین و العاقبة للخاشعین المتقین، له الحمد و له الشکر.
 انجام نسخه: خُلق خوش حبیبش را فرمود: آنک لعلی خلق عظیم وارد شده،
 عبدالله سلام.

نسخ و نستعلیق، گویا به خط سید علی محمد کازرونی، ۱۳۹۶ ق، تصحیحات
 و خط خوردگی‌ها در متن و حاشیه برخی صفحات دیده می‌شود، نام کتاب

و مؤلف و گردآورنده در صفحه عنوان ثبت شده است، در برگ دوم نسخه مطالب پراکنده از احادیث و اشعار درج شده، و در برگ اول یادداشت اهدای این تصویر به کتابخانه حاضر به خط سید علی محمد کازرونی به چشم می خورد.
 ۳۷۲ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه شخصی سید علی محمد کازرونی در رفسنجان.

(۱۴۱۹) توضیح العقائد (مواظظ - فارسی)

از: سید محمد بن علی اکبر حسینی نقوی یزدی روضه خوان (قرن ۱۴)
 نزدیک به هفتاد مجلس است در مباحث اعتقادی و مواظظ، برگرفته از آیات و روایات با استفاده از اشعار مناسب و معمولاً ختم مجالس با ذکر مصایب اهل بیت علیهم السلام صورت گرفته است. گردآورنده و تنظیم کننده این کتاب، سید علی محمد کازرونی است در تاریخ ۱۳۶۸ ق. همو کتاب ذروة اتقیاء را از مجالس سید محمد نقوی گردآورده، و تصویر آن به شماره ۱۴۱۸ در کتابخانه حاضر موجود است.
 آغاز: مجلس اول بسمله. و بعد قال رسول الله صلی الله علیه و آله: العلم خلیل المؤمن و الحلم وزیره و العقل دلیله.

انجام: ان هم الاکالانعام، بل هم اضل سبیلاً.

نسخ و نستعلیق، گویا به خط سید علی محمد کازرونی، ۱۳۶۸ ق، در اول و آخر نسخه یادداشتهای پراکنده ای درج شده است. نام کتاب و مؤلف و گردآورنده در صفحه عنوان دیده می شود. این تصویر اهدایی سید علی محمد کازرونی به کتابخانه حاضر است.
 ۴۶۶ صفحه، ۲۰ سطری.

(۱۴۲۰) منتهی المطلب فی تحقیق المذهب (فقه مقارن - عربی)

از: علامه حلی حسن بن یوسف بن مطهر (۷۲۶ ق).
 از نخستین آثار فقهی علامه حلی است که تألیفی مهم در فقه مقارن به شمار می آید. مؤلف درباره اهمیت این کتاب در آثار مختلفش سخن گفته است، از جمله در خلاصه الأقوال آورده: «لم يعمل مثله ذکرنا فیه جمیع مذاهب المسلمین فی الفقه

و رجحنا ما نعتقده بعد ابطال حجج من خالفنا فيه، يتم ان شاء الله تعالى، عملنا منه الى هذا التاريخ و هو شهر ربيع الآخر سنة ٦٩٣ سبع مجلدات.» و در آخر ارشاد الأذهان درباره این اثر گفته است: «انه بلغ الغاية و تجاوز النهاية.»

مؤلف این کتاب را با مقدمه‌ای شروع کرده در بیان فایده علم فقه و موضوع و مبادی و مسائل آن و وجوب تحصیل آن، سپس مسائل فقهی مربوط به ابواب عبادات و معاملات را به طور مشروح و استدلالی بیان کرده، و در هر مسأله نظرات و آراء مذاهب مختلف اسلامی را آورده، و در آنها رد و اراد نموده، و قول مختار نزد شیعه امامیه را تقویت کرده است.

علامه حلی به نگارش هفت جلد از منتهی المطلب توفیق یافته، و در این مجلدات مسائل طهارت تا بیع را مطرح کرده است. تألیف جلد چهارم از کتاب در ربيع الاول ٦٨٧ و جلد هفتم در ربيع الآخر ٦٩٣ به پایان رسیده است.

سیزده نسخه کهن از نسخه‌های خطی منتهی المطلب در مکتبه العلامة الحلی معرفی شده^۱، از جمله سه نسخه نفیس که در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۲

منتهی المطلب در تبریز، قم و مشهد به چاپ رسیده است:

تبریز، سال ١٣١٦ ق، جلد اول از طهارت تا خمس.

تبریز، سال ١٣٣٣ ق، جلد دوم از صوم تا تجارت.

قم، بدون تاریخ، انتشارات وجدانی.

مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، از سال ١٤١٢ تا ١٤٢٠ ق.^۳

منابع: التراث العربی: ٢٦٦/٥؛ الذریعه: ١١/٢٣ - ١٢؛ فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی:

١٥٠١/٢١ - ١٥١٠؛ مکتبه العلامة الحلی: ١٩٣ - ١٩٦، ٢٥٦ - ٢٥٧.

نسخه حاضر جلد اول از کتاب (مسائل طهارت) را دربردارد.

أغاز: الحمد لله المتفضل، فلا يبلغ مدحته الحامدون المنعم، فلا يحصى نعمه العادون الكريم، فلا يحصر كرمه الحاصرون، الكامل في ذاته و صفاته... أما بعد، فان الله تعالى لما أوجد الأشياء بعد العدم بمقتضى ارادته.

١. مکتبه العلامة الحلی: ١٩٣ - ١٩٦.

٢. التراث العربی: ٢٦٦/٥.

٣. مکتبه العلامة الحلی: ٢٥٧.

انجام نسخه: جاز الانتفاع به في كل ما يمكن الانتفاع به من الاجازة و العارية و غيرهما. آخر الجزء الأول من كتاب منتهى المطلب.

نسخ، علی بن محمد بن هلال، شنبه آخر صفر ۹۸۵، انجامة كاتب: «آخر الجزء الأول من كتاب منتهى المطلب، فرغ من نسخه و تعليقه الفقير الى عفوربه الغني علي بن محمد بن الهلال صدر نهار السبت، آخر يوم من صفر سنة خمسة و ثمانين و تسعمئة هجرية نبوية، علی مشرفها أفضل الصلاة و السلام و الحمد لله و حده و صلى الله علی سيدنا محمد و آله الطيبين الطاهرين و سلم تسليمًا كثيرًا يا رب العالمين.

لصاحبه السعادة و السلامه و طول العمر ما ناحت حمامه

و عَزُّ لا يُدانيه هَوَان و اقبال الى يوم القيامة

قد وقعت المقابلة لهذه النسخة الشريفة مع نسخة الأصل طابق النعل بالنعل» از روی نسخه اصل مقابله و تصحيح شده است، در اول نسخه يادداشت و قف چنين آمده است: «از جمله كتب موقوفه مرحمت و غفران پناه ميرسيد حسين عليه السلام جد داعي است كه وقف بر اصلح اولاد دختری و پسری نموده، و الحال به تصرف حقير می باشد ۱۲۳۴» با مهر بیضوی به سجع: «عبده الراجی محمد جواد الموسوی». ۵۹۵ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه شخصی حجت الاسلام ميردامادی اصفهانی، در تهران محفوظ است.

(۱۴۲۲) احكام تحاويل سنی المواليده (= المقالات في أحوال المواليده)

(احكام نجوم - عربی)

از: معين الدين ابو معشر جعفر بن محمد بلخي (۲۷۲ق).

ابو معشر بلخي (۱۸۲ - ۲۷۲ق) ریاضی دان و ستاره شناس نامور ایرانی است كه چندین كتاب نجومی و ریاضی دارد. از جمله: المدخل الكبير الى احكام النجوم، القرانات، اسرار النجوم، روزنامه، مصابيح العلوم في احكام النجوم، نكت ابو معشر، الابراج و الطوالع و فوائده في علم الحساب، بغية الطالب في معرفة الضمير المطلوب و الطالب و الغالب و المغلوب، المواليده الصغير، اصل الاصول، كتاب الالوف، الامطار و الرياح و تغيير الالهوية و ...^۱

۱. نك: فهرستواره كتابهای فارسی، منزوی: ۳۱۳۱/۴؛ فهرس المخطوطات العلمية المحفوظ بدارالكتب المصرية: ۳۱۸، ۶۶۸، ۶۸۴، ۶۹۳ و ۷۱۵؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۲۷۳/۶ - ۲۷۴.

کتاب حاضر در بیان احکام تحویل سالهای موالید است در هفت مقاله و ۲۱۴ باب دارای فصلهای کوتاه. این کتاب تحریرهای متعددی دارد که تعداد بابها در آنها مختلف است.

فهرست مقالات هفت‌گانه کتاب در ابتدای نسخه حاضر چنین ثبت شده است: سبع مقالات، مثنان و أربع عشر باباً:

الأولى: في صدر الكتاب.

الثانية: أعمال المواليد، ثمانية عشر باباً.

الثالثة: في الاخبار عن أخلاق المولودين و طبائعهم، اثنان و أربعون باباً.

الرابعة: في الاخبار عن أمراض المولودين و أسقامهم، خمسة و ثلاثون باباً.

الخامسة: في الاخبار عن صناعات المولودين و حرفتهم، ستة و ثلاثون باباً.

السادسة: في الاخبار عن سعادة المولودين و شقاهم في مراتبها، أحد و عشرون باباً.

السابعة: في الاخبار عما معى من يموت روايح المولودين (؟) و هو عشر. و ذلك جميع

ما يحتاج اليه في المواليد.

منزوی عناوین برخی از بابهای کتاب را - از تحریری که ۲۱۶ باب داشته - چنین

آورده است: ۱. اندر علم موالید؛ ۲. اندر نگاه کردن به مسقط النطفه؛ ۳. اندر عمل نمودار

به مسقط الماء...؛ ۱۰. اندر معرفت القاء اسم، یعنی شناختن آنکه بخشش عمر کنند...؛

۱۵. اندر خشم مولود...؛ ۲۰. اندر دروغ گفتن مولود...؛ ۲۱۵. اندر دشمنان مولود؛

۲۱۶. اندر شناختن کسی که بر دشمن ظفر یابد.^۱

احکام تحویل سنی الموالید را چند تن به فارسی ترجمه کرده‌اند، از جمله عبدالجلیل

سجزی و ابوالقاسم یزدی؛ کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی ترجمه‌های مذکور در فهرستواره

کتابهای فارسی آمده است. سجزی گزیده‌ای از این کتاب را در ۲۳ باب به نام منتخب لکتاب

الموالید به زبان عربی فراهم آورده که نسخه‌هایی از آن در کتابخانه ملی ایران و کتابخانه

آستان قدس موجود است. وی سپس کتاب اخیر را با اضافاتی مشتمل بر جدولهای

تقویم و غیره به زبان فارسی، با عنوانهای برهان الکفایة ترجمه کرده که در آستان قدس

نگهداری می‌شود.

این اثر ابومعشر را یوحنا اشبیلی به لاتینی ترجمه کرده که در ۱۴۸۹ و ۱۵۱۵ میلادی به چاپ رسیده است. متن عربی کتاب به یونانی نیز ترجمه شده است.^۱

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۲۷۷۶ - ۲۷۵؛ کشف الظنون: ۱۸/۱؛ فهرستوار کتابهای فارسی: ۲۸۴۹/۴ و ۳۰۷۱؛ فهرست کتابخانه سپه سالار: ۶۲/۳ - ۶۳؛ فهرست کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم علیه السلام: ۵۷۶/۲ - ۵۷۸؛ فهرست دانشگاه تهران: ۹۴۱/۴ - ۹۴۴؛ فهرست مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۱۰/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۲۱۳/۱؛ فهرست مشترک پاکستان: ۲۲۹/۱.

نسخه حاضر یک صفحه از انجام را ندارد.

آغاز: بسملة. قال جعفر بن محمد، المعروف بأبي معشر المنجم: إن أول ما ينبغي أن تعمل في أحوال المواليد، أن تقيم الطالع بدرجته و دقيقته.

انجام نسخه: في الذين يظفرون بأعدائهم، فإن عطارد إذا كان في بيته... وتد الأرض ظفر المولود بأعدائه و كانوا خاضعين له كارهين لعداوته و اذا صاحب الثاني.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده یازدهم هجری، عناوین شنگرف، در حاشیه تصحیح شده است، در اول نسخه فهرست مقالات هفتگانه کتاب درج شده و نام کتاب به این عنوان آمده است: «مقالات ابومعشر» و نیز تملک محمد باقر بن اسد الله دیده می شود. در آخر نسخه فایده ای نجومی به نقل از کتاب رتن مالای هندیان در سه صفحه درج شده است، این فایده درباره برجهای سعد و نحس است، آغاز فایده مذکور: «هو العليم الحكيم، سخن چند که از کتاب رتن مالای هندیان نوشته شد، و بالله التوفيق هفت برج سعدند میزان و جوزا و سرطان و قوس و ثور و حوت و سنبله چه اینها خانهای زهره و عطارد و قمر و مشتری اند» انجام: «و مردم مفلس بی نوا را که از تردد گزیری نباشد، رعایت این ضابطه که در ز تماله

(؟) گفته ضروری نبود».

۵۴۱ صفحه، ۱۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه ملی ملک، تهران، نسخه شماره ۳۱۵۵.

فهرست کتابخانه ملی ملک: ۷۲۰/۱.

(۱۴۲۳) عمدة الطالب فی نسب آل ابی طالب (التمیوریه) (انساب - عربی)

از: ابن عنبه، سید جمال الدین احمد بن علی بن حسین حسنی حسینی (۸۲۸ ق)
 سید جمال الدین احمد بن علی بن حسین بن علی بن مهنا بن عنبه حسنی حسینی،
 معروف به ابن عنبه (متولد حدود ۷۴۸ ق و متوفی ۸۲۸ ق)، مورخ و نسب شناس شیعی که
 نسب وی با ۲۰ واسطه به امام علی بن ابی طالب علیه السلام می‌رسد. شهرت وی به ابن عنبه از آن
 روست که نیایش «عنبه اصغر» نام داشت و خود از اعقاب عنبه بن محمد وارد (عنبه اکبر)
 بود. ابن عنبه احتمالاً در حله زاده شد و از آغاز جوانی در زمره شاگردان ابو عبد الله محمد
 بن قاسم بن معیه دیباجی (۷۷۶ ق)، نسب شناس به نام شیعی درآمد و نزد او فقه، حساب،
 ادب، شعر، تاریخ و نسب‌شناسی آموخت و از ملازمان و خاصان استاد شد و بیشترین توشه
 علمی را از آثار ابن معیه برگرفت. وی پس از مرگ ابن معیه به سیر و سیاحت پرداخت و به
 اصفهان، هرات، سمرقند، مکه و مزار سفر کرد و از بسیاری نسب شناسان سود برد. ابن
 عنبه در طبقه شهید اول قرار دارد که از طریق ابن معیه از علامه حلی روایت کرده‌اند.
 آثار بازمانده و یا منسوب به ابن عنبه جملگی در زمینه نسب‌شناسی است و از ارزش
 و اعتبار والایی برخوردار است. مهمترین اثر او عمدة الطالب فی نسب آل ابی طالب است.
 کتاب دیگر وی الفصول الفخریه فی اصول البریه، به زبان فارسی است که در ۱۳۴۶ ش، به
 کوشش مرحوم سید جلال الدین محدث ارموی در تهران چاپ شد.

آثار دیگر ابن عنبه که نسخه‌های خطی آنها در دست است، از این قرارند:

- بحر الانساب فی نسب بنی هاشم (عربی)، که نسخه‌هایی از آن در کتابخانه آستان قدس،
 دارالکتب مصر و کتابخانه آیت الله حکیم در نجف نگهداری می‌شود. این کتاب مشجر است.
 - التحفة الجمالیة فی أنساب الطالبیة (فارسی)، که مرحوم آیت الله مرعشی علیه السلام نسخه‌ای از
 آن را داشتند.

- رساله فی أصول شجرة السادة آل ابی علوی، که زرکلی در الاعلام (۱/۱۷۷) از آن یاد
 کرده است.

- انساب آل ابی طالب، شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعه (۲/۳۷۶) کتابی بدین عنوان به
 ابن عنبه نسبت داده و احتمال داده که ترجمه عمدة الطالب باشد.

ابن عنبه عمدة الطالب را سه بار در حجم‌های مختلف تحریر کرده است:

تحریر نخست که از همه مفصل‌تر، ولی نامنظم است، احتمالاً در ۸۰۲ ق انجام یافته

و به امیر تیمور گورکان (۷۳۶ - ۸۰۷ ق) تقدیم شده، و به همین مناسبت به عمده الطالب تیموری یا تیموری شهرت یافته است. مؤلف در آغاز تصریح می‌کند که مطالب آن را به طور عمده از کتاب مختصر استادش، ابوالحسن علی بن محمد بن علی بن صوفی و کتابی دیگر از شیخ ابوالنصر سهل بن عبد الله بخاری گرفته و نکاتی نیز از سایر منابع بدانها افزوده است. وی در دیباچه پس از افتخار به نسب علوی خویش گوید: چون برخی را دیدم که در هنگام مفاخره با علویان با پذیرفتن برتری علویان در درستی زنجیره نیاکان طرف تردید می‌کنند و به بی‌مدرک بودن آن دست آویز می‌شوند، از این روی من این کتاب را ساختم تا مدرک ایشان باشد.

نسخه‌هایی از تحریر نخست - که به النسخة الکبری نیز شهرت دارد - در کتابخانه آیت الله مرعشی^۱ و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه ملی ملک و مکتبه متحف عراقی در بغداد و مکتبه علی امیری در ترکیه و کتابخانه مرکزی دانشگاه بصره یافت می‌شود،^۱ اما این تحریر تاکنون به چاپ نرسیده است.

تحریر دوم به عمده الطالب جلالی معروف است و مؤلف آن را در ۸۱۲ ق، باگزینش حدود دو سوم از تحریر نخستین و تنظیم آن در سه باب و تقسیم هر باب به چند فصل و افزودن مقدمه‌ای، برای جلال الدین حسن بن علی بن حسن بن محمد حسینی تدوین کرده است. در برخی منابع از این تحریر به عنوان نسخه صغری یاد شده^۲، در حالی که این تحریر را باید نسخه وسطی دانست؛ چراکه این دومین تحریر از تحریرهای سه گانه کتاب است و تحریر کوچکتر و سومی نیز در کار است.

نسخه‌های فراوانی از عمده الطالب جلالی در کتابخانه‌های مختلف عالم نگهداری می‌شود و تاکنون نزدیک به ۱۰ بار در نقاطی همچون بمبئی، نجف، بیروت، قاهره و قم به چاپ رسیده است.^۳

تحریر سوم که آن را عمده الطالب مشعی خوانند، برای سلطان شریف محمد بن فلاح مشععی، جد سادات حاکم حویزه در ۸۲۷ ق نگاشته شده است و نسخه‌هایی از آن در

۱. معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب: ۵۳۴؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البیت: ۱۳/۱۰.

۲. نک: فهرست دانشگاه تهران: ۶۳۵/۲؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البیت: ۱۳/۱۰ - ۱۴.

۳. معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب: ۵۳۴؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البیت: ۱۳/۱۰ - ۱۴؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار: ۶۳۷.

کتابخانه آیت الله مرعشی در قم و کتابخانه مرحوم آیت الله سید حسن صدر در کاظمین و کتابخانه مرحوم آیت الله شیخ علی کاشف الغطاء در نجف نگهداری می‌شود.^۱

سید عبد الله محفوظ حسینی در ۹۷۳ ق و کمال الدین اصفهانی ذیل‌هایی بر عمده الطالب نگاشتند و سید حسین بن مساعد در سده دهم هجری حواشی بر آن نگاشت^۲ و مرحوم آیت الله مرعشی نجفی رحمته نیز، تعلیقات مفصلی بر عمده الطالب جلالی داشتند که با تحقیق دانشمند محترم جناب آقای سید مهدی رجایی به چاپ می‌رسد.

نسخه حاضر تحریر نخست از کتاب یعنی عمده الطالب کبری یا تیموریه را دربردارد.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۳۴۴/۴ - ۳۴۵؛ الذریعه: ۱۵۰/۶ و ۳۳۶/۱۵ - ۳۳۹؛ فهرست دانشگاه تهران: ۶۳۰/۲ - ۶۳۶؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار: ۶۳۷؛ کشف الارتباب فی ترجمه صاحب لباب الانساب: ۹۰ - ۹۱؛ مرآة الکتب: ۲۹۹/۱ - ۳۰۰؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب: ۵۳۴ - ۵۳۵؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البيت: ۱۳/۱۰ - ۱۴.

آغاز: بسملة. الحمد لله الذي خلق من الماء بشراً، فجعله نسباً وصهراً و رفع بعض الخلايق على بعض، فصيره أفخم قدراً و أعظم ذكراً... و بعد، فإن علم النسب علم عظیم المقدار ساطع الأنوار... فأردت أن أصنف في أنساب الطالبين كتاباً يجمع بين الفروع و الأصول و يضم الاجدام الى الذیول.

انجام: قال شيخنا العمري له عدد بطبرستان و غيرها آخر ولد محمد الأكبر و هم آخر ولد عبد الله الأحول و هم آخر ولد عقيل بن أبی طالب و هم آخر ولد أبی طالب بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف. قال مؤلفه - رحمة الله تعالى عليه -: و اذ يتر الله سبحانه اتمام هذا الكتاب وفق ما أردناه و سهّل لنا ترتيب أشرف الأنساب طبق ما وعدناه، فلنحمد الله جلّ جلاله على قديم نعمه و عميم لطفه و كرمه و نواصله الصلاة و السلام على خير نسمة (؟) و سيد عربيه و عجمه... و آخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين.

نسخ، بدون نام کاتب، یکشنبه ۱۸ شوال ۹۶۹ در مدینه، کاتب در انجامه نسخه نام کتاب و مؤلف و تاریخ کتابت و محل آن را نوشته است، عناوین شنگرف، در حاشیه تصحیح شده است و حواشی مختصری دارد، در ابتدای نسخه تملک علی بن عبد الرسول به

۱. معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی طالب: ۵۳۴ - ۵۳۵؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البيت: ۱۳/۱۰ - ۱۴.

۲. فهرست دانشگاه تهران: ۶۳۲/۲

تاریخ ۱۳۵۸ ق و تملک و مهر مربعی محمد جعفر بن سلطان العلماء دیده می شود.
۴۳۰ صفحه، ۲۰ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، نسخه شماره ۱۸۱ (اهدایی سید محمد مشکوة).

فهرست دانشگاه تهران: ۶۳۰/۲ - ۶۳۵. *

(۱۴۲۴) نبراس الضیاء فی شرح باب البداء (کلام شیعی - عربی)

از: میرداماد محمد باقر بن محمد حسینی استرآبادی (۱۰۴۰ ق)

معرفی این کتاب در نسخه شماره ۱۴۱۲ گذشت.

نسخه حاضر از انجام ناتمام مانده است.

آغاز: بسملة. و منک الاستیفاق یا عزیز یا علیم، سبحانک اللهم و بحمدک تعالی جدک و تعاضم مجدک، بدت الأوک الباهرة فی السماء و الأرض لأبصار العالیات و السافلات.

انجام نسخه: لما كانت ط حرف الهیولی بحسب جوهر ذاتها و لا یصح للهیولی تأثیر بالاضافة الی شیء، فلا یلحظ ذاتها مضافة الی شیء بالتأثیر أصلاً و لکنها تكون بحسب نفس ذاتها ملحوظة به [فی هذا الفن تمت الكتاب بعون الملك الوهاب].

نسخ و نستعلیق، بدون نام کاتب، از عصر مؤلف، عناوین و نشانیها شنگرف، در

حاشیه تصحیح شده و در جایهای مختلف بلاغ سماع دیده می شود، با حواشی به

لفظ «منه دام ظلّه العالی» و «ص»، در صفحه عنوان نام کتاب چنین درج شده است:

«نبراس الضیاء و تسواء السواء فی شرح باب البداء و اثبات جدوی الدعاء، و بلغنا

الله تعالی به نصاب التمام بسید الأولین و الآخیرین و أهل بیته الغرّ المیامین»، گویا این

نسخه از روی خط مؤلف استنساخ شده است، چنانکه در اول آن آمده است: «منقول

من خط المعلم العقلی، أعنی مصنفه مدّ ظلّه النوری»، همچنین در اول نسخه آمده

است: «لا یخفی، انّ هذا الكتاب الشریف نصفه فی الامامة» و به خطی عالمانه مباحث

کتاب بیان شده است بدین آغاز: «بسم الله تعالی مسائل ثلاث یشرّب الناظر فیها من

مشرّب واحد مسألة البداء و تحقیقها و اثبات اللوح المعروف بالمحو و الاثبات، كما

نطق به القرآن بظاهره ...» و تملک یحیی بن محمد شفیع در رمضان ۱۳۲۰.

۱۸۸ صفحه، ۱۱ سطری.

(۱۴۲۵) التاريخ والعلل

(رجال - عربی)

از: ابو زکریا یحیی بن معین بن عون غطفانی مری بغدادی (۲۳۳ ق)
 ابو زکریا یحیی بن معین محدث، تاریخ نگار و رجال شناس ایرانی تبار عرب که به سال ۱۵۸، در روستای نقیا (نزدیک انبار) متولد شد و به سال ۲۳۳ ق در مدینه درگذشت. نیاکانش از مردم سرخس و از موالی بنی زهره بودند. پدرش عامل گردآوری خراج ری بود، میراث فراوانی برای پسرش به جا گذاشت و یحیی توانست این میراث را در راه گردآوری حدیث هزینه کند. ابن معین در بغداد می‌زیست و در همان جا به آموختن حدیث می‌پرداخت، وی از محدثان بزرگ روزگار خود به شمار می‌آمد و خود می‌گفت که: یک میلیون حدیث به دست خویش نوشته است.

ذهبی از او به عنوان سید الحفاظ یاد کرده و شرح حالش را در سیر أعلام النبلاء آورده است^۱، عسقلانی او را امام الجرح و التعديل دانسته، و ابن حنبل گفته: «او داناترین ما به رجال است، و حدیثی که ابن معین آن را نشناسد حدیث نیست»^۲.

جمعی از محدثین بزرگ اهل سنت از ابن معین روایت کرده‌اند، از جمله: بخاری، مسلم، ابو داوود، احمد بن حنبل، داوود بن رشید، عباس بن محمد، محمد بن یحیی، صالح بن محمد و بغوی.

آثار یحیی بن معین:

۱. التاريخ والعلل، کتاب حاضر.

۲. معرفة الرجال، نسخه‌ای از آن در دارالکتب ظاهریه نگهداری می‌شود که تنها جزئی از کتاب مذکور را در بردارد و مجمع اللغة العربية در دمشق با تحقیق محمد کامل قصار و محمد مطیع حافظ، به سال ۱۴۰۵ ق، آن را در دو جلد به چاپ رسانیده است.^۳

۳. مسند یحیی بن معین، که قطعه‌ای از آن به روایت احمد بن علی بن سعید مروزی و احمد بن محمد سلفی اصفهانی در دارالکتب ظاهریه موجود است.^۴

۱. سیر أعلام النبلاء: ۷۱/۱۱-۹۶.

۲. الأعلام، زرکلی: ۱۷۳/۸؛ فرهنگ زندگی نامه‌ها: ۷۴۵/۱.

۳. فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، المجاميع: ۳۰۴/۱ و التاريخ و ملحقاته (یوسف العث): ۲۳۱/۱؛ فهرس مجاميع المدرسة العمرية فی دارالکتب الظاهرية: ۱۵؛ دليل مؤلفات الحديث الشريف المطبوعة: ۱۸۳/۱.

۴. فهرس مجاميع المدرسة العمرية: ۲۰۲.

۴. الکنی و الأسماء، قطعه‌ای از آن در دانشگاه ریاض نسخه دارد.^۱
۵. من کلام یحیی بن معین فی الرجال (کتاب المجروحین) که بخش باقی مانده از آن با تحقیق دکتر احمد محمد نور سیف (با استفاده از نسخهٔ مکتبه احمد ثالث در استانبول و نسخه مکتبه صائب در آنکارا) و به همت دار المأمون للتراث در سال ۱۴۰۰ ق، به چاپ رسیده است. (نک: دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۱/۱۸۵).
۶. سؤالات ابن الجنید یحیی بن معین، این کتاب با استفاده از نسخهٔ شماره ۶۲۴ کتابخانه احمد ثالث در استانبول، به همت سید ابوالمعاطی نوری و محمود محمد خلیل تصحیح شده و به سال ۱۴۱۰، عالم الکتب در بیروت آن را منتشر کرده است. احمد محمد نورسیف نیز آن را در سال ۱۴۰۸ ق به چاپ رسانده بود.^۲
۷. حدیث، مجموعه‌ای در دارالکتب ظاهریه نگهداری می‌شود که در آن جزئی در حدیث، شامل احادیث ابی یمان حکم بن نافع بهرانی حمصی و ابی ذواله و یحیی بن معین و احمد بن حنبل و دیگران دیده می‌شود.^۳
۸. جزء من تاریخ ابی سعید هاشم بن مرثد الطبرانی (۲۷۸ ق) عن ابی زکریا یحیی بن معین، که با تحقیق نظر محمد فاریابی از روی نسخهٔ شماره ۶۲۴، مکتبه احمد ثالث استانبول به سال ۱۴۱۰ - در دارالشروق در قاهره و بیروت - به چاپ رسیده است.^۴
۹. تاریخ عثمان بن سعید الملک الدارمی (۲۸۰ ق) عن ابی زکریا یحیی بن معین فی تجریح الرواة وتعديلهم، تحقیق احمد محمد نور سیف، مکه، جامعه الملک عبدالعزیز، ۴۰۰ ق، ۳۲۰ ص.^۵
- التاریخ و العلل کتاب رجالی است در ۱۱ جزء که ابوالفضل عباس بن محمد بن حاتم دوری بغدادی (۲۷۱ ق) و ابوالعباس محمد بن یعقوب بن یوسف اصم آن را از یحیی بن معین روایت کرده‌اند.
- نسخه‌ای از این کتاب در دارالکتب ظاهریه موجود است.^۶ دکتر احمد محمد

۱. الأعلام، زرکلی: ۱۷۳/۸.

۲. دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۱۷۳/۱.

۳. فهرس مجامیع المدرسه العمریه فی دارالکتب الظاهریه: ۶۴۱؛ تاریخ نگارش‌های عربی: ۱۵۵/۱.

۴. دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۱۵۸/۱.

۵. همان: ۱۵۹/۱ و نک: ملحق بکلام یحیی بن معین، ابو خالد یزید بن الهیثم، بیروت دارالقلم؛ فهرسه لجمیع المرویات عن یحیی بن معین، نظر محمد فاریابی، ریاض، ۱۴۱۰ ق.

۶. فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریه، التاریخ و ملحقاته: ۲۳۲؛ فهرس مجامیع المدرسه العمریه فی دارالکتب الظاهریه: ۶۰۳-۶۰۴.

نورسیف تحقیق و تصحیح این کتاب را به عنوان رسالهٔ دکترای، به دانشگاه الازهر ارائه کرده و در سال ۱۳۹۹ ق آن را در ۴ جلد به عنوان:

«یحیی بن معین و کتابه التاريخ، دراسة و ترتيب و تحقيق» در مکه - جامعه ام القرى - به چاپ رسانده است.^۱

پس از او نیز عبد الله احمد حسن، تاریخ یحیی بن معین را تحقیق کرده و دارالقلم بیروت آن را در دو جلد چاپ کرده است.

یوسف العث در فهرس مخطوطات الظاهرية (التاريخ و ملحقاته: ص ۲۳۲)، این کتاب را چنین معرفی کرده است: «التاريخ و العلل، عن ابي زكريا يحيى بن معين رواية ابي الفضل العباس بن محمد بن حاتم الدوري عنه، في أحد عشر جزءاً و هو أقوال عن يحيى غير مرتبة ينقلها الدوري و قد يخالف أستاذه فيها و معظمها في الرجال و وفياتهم و نقدهم و من رووا عنه، و قد يختلط بذلك أخبار عن الخلفاء و أشعار قيلت أمامهم و فتاوى في مسائل فقهية». احمد محمد نورسیف در مقدمه تحقیق این کتاب، بحث مبسوطی راجع به مؤلف و کتاب ارائه کرده است، از جمله دربارهٔ نام کتاب می‌نویسد: در منابع کهن از آن به عنوان «التاريخ» یاد شده و نام «التاريخ و العلل» در اول نسخه درج شده است. همچنین در منابع و مصادر، گاهی تألیف کتاب به یحیی بن معین منسوب شده و گاهی از شاگردش عباس دوری که راوی، جامع و ترتیب دهندهٔ کتاب است، دانسته شده است.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۷۲/۸ - ۱۷۳؛ تاریخ بغداد، خطیب بغدادی: ۱۷۷/۱۴ - ۱۸۷؛ تاریخ نگارشهای عربی: ۱۵۳/۱ - ۱۵۵؛ دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعة: ۱۶۰/۱ و ۲۲۳؛ سیر أعلام النبلاء: ۷۱/۱۱ - ۹۶؛ فرهنگ زندگی نامه‌ها: ۷۴۵/۱؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه: ۳۲۲/۱؛ فهرس مخطوطات دار الکتب الظاهرية، التاريخ و ملحقاته: ۲۳۱/۱؛ فهرس مجامع المدرسة العمیرية فی دارالکتب الظاهرية بدمشق: ۶۰۳ - ۶۰۴؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ۳۶۲/۵؛ هدیة العارفين: ۵۱۴/۲ - ۵۱۵.

نسخه حاضر نیمهٔ دوم کتاب و از جزء ششم تا یازدهم را دربردارد.

آغاز نسخه: بسملة. و الحمد لله وحده و صلواته علی محمد و آله و سلم و لا قوة الا بالله العلی العظيم، سمعت یحیی بن [معین]، یقول فی الرجل یصلی خلف الصف وحده قال یعید، سمعت یحیی یقول فی الرجل یصلی و هو علی غیر وضو و هو جنب،

قال يعيد ولا يعيدون. قال يحيى فى زكاة الفطر.

انجام: سمعت يحيى بن معين عن القراءة عند القبر...، انه قيل لبنيه اذا ادخلوه [فى القبر]... و قولوا بسم الله و على سنة رسول الله و سنوا التراب سنأ و اقروا عند رأسى أول البقرة و خاتمها، فأتى رأيت ابن عمر يستحب ذاك، سمعت العباس قال: و سألت أحمد بن حنبل ما يقرأ عند القبر فقل ما أحفظ فيه شيئاً. اجزا التاريخ و الحمد لله وحده و صلى الله على محمد و آله.

نسخ، گویا به خط ضیاء الدین ابو عبد الله محمد بن عبد الواحد مقدسى (متوفى ۶۴۳ق)، در آخر هر یک از اجزاء سماع همین مقدسى در مسجد جامع هرات در نزد قبر شیخ الاسلام انصارى به سال ۶۱۰ق، بدین مضمون ثبت شده است: «سمع جميع هذا الجزء على الشيخ أبى روح عبد المعز بن محمد بن أبى الفضل الصوفى بسماعه، عن المضرى، عن أبى سعد الاسفراينى، عن أبى الحسن الاسفراينى، عن الأصم، عن الدورى، هراة عبد الواحد المقدسى... و ذلك فى رجب سنة عشر و ستمئة، بجامع هراة عند قبر شیخ الاسلام الأنصارى و لله الحمد و المنة...» و پس از آن بلاغ قرائت بدین مضمون دیده مى شود: «بلغت قراءة من البلاغ بخطى فى هذا الجزء الى آخره، على والدى أبى عبد الله محمد بن عبد الرحيم بن عبد الواحد بن أحمد المقدسى، باجازته من عبد المعز الهروى... فسمع ابنتى امة الرحيم... و ابنا خالى أحمد و عبد الرحمن، ابنا محمد بن احمد... و صحّ ذلك يوم الاثنين تاسع عشر جمادى الآخرة سنة خمس و ثمانين و تسعمئة، كتبه أحمد بن عبد الرحيم - عفى الله عنه -، در ابتداى هر جزء شماره جزء و اسامى راويان بدین سبک ثبت شده است: «الجزء... من التاريخ عن أبى زكريا يحيى بن معين - رحمة الله عليه - رواية أبى الفضل العباس بن محمد بن حاتم الدورى عنه، رواية العباس محمد بن يعقوب بن يوسف الأصم عنه، رواية أبى الحسن على بن محمد بن على بن الحسين بن شاذان عنه، رواية أبى سعيد حكيم بن أحمد بن محمد بن اسماعيل الاسفراينى عنه، رواية أبى الفتح محمد بن على المضرى عنه، رواية أبى روح عبد المعز بن محمد بن أبى الفضل الصوفى عنه». در حاشیه تصحيح دارد.^۱

۱۸۸ صفحه، ۲۵ سطرى.

۱. ديگر خصوصيات اين نسخه را در مقدمه تحقيق احمد محمد نورسيف بينيد: يحيى بن معين و كتابه التاريخ: ۱۵۸/۱ - ۱۶۹.

نسخه اصل: دار الكتب ظاهريه در دمشق، نسخه شماره: مجاميع ۱۱۲.
فهرس مخطوطات دارالكتب الظاهرية، التاريخ و ملحقاته، يوسف العشي: ۲۳۲؛ فهرس مجاميع
المدرسة العمريه في دار الكتب الظاهرية بدمشق: ۶۰۳ - ۶۰۴.

واذا فتك عن شفا تهاوه سمعت حبي يقول لا اري المسح على العمامه ه ه ه
ابو الفضل وذاك ان المسح على العمامه له شرط شديد ه سمعت العباس
يقول سمعت ابا عبيد القاسم يقول السلام يقول المسح على العمامه لا بأس به الا انه ان امر فيما
اولم يبرئ من سخط كونه وكونه في زواله تحت الراس طاز المسح عليها ولكن
ان غمر جمل فلم نزل عن راسه فتح عليه ه سمعت حبي يقول لا اري الصلاه
على الرجل اذ مات بغير اللد وكان يؤمن هذا الحديث ه ه ه الحبي ولا اري لربط
ان ذهب ابنته بلامه ولا اري ان يزوج على سور من القرآن ولا يتحى به من هذه
الاحاديث ه سمعت حبي يقول اودت من الوصف يروي عنه سعيد بن
عسويه وروي عنه داود بن الزرقيان بن عيسى ه سمعت حبي يقول حجاج
الاحول ابا ابي نصر بن عيسى بن سعيد بن عسويه وقد ادركه مرد بن
زريع ايضا ه سمعت حبي يقول هشام بن عمار وهو هشام بن عمار وهو هشام
هشام بن زياد اخو العلي بن هشام وهو مولد هشام بن عمار وهو ضعيف
والوليد بن هشام ثقة ه سمعت حبي يقول وذكر عصر القسام قال
هو من ولد عمه ابن النخعي ه سمعت حبي يقول قال عمر بن عبد الله سمعت
من شعبه لم ابا لي الا اسمعه من سيف بن عمار من سيف بن عمار اذ سمعته
من شعبه ه سمعت حبي يقول خلد بن رباح كنية ابو الفضل صاحب التمر
يروي عنه يزيد بن هرون وابو عبيد ه سمعت حبي يقول الرحيز
ليس له شرف وقد سمعته من البراء بن عبيد ه سمعت حبي يقول خلد الجذا
مولي لظن حبي بن مولد لوليد بن قيس ه سمعت حبي يقول حجاج بن اسلم
سمع من شيخ يقال له ابو ايوب العتكي وبعضهم يقول الاذي ه والاذا
من العتيكي ه سمعت حبي يقول عبد الرحمن بن اسحاق صاحب التمر
بصري وكان اصله مديني ومات بالبصرة ه سمعت حبي يقول
ابو جعفر بن عيسى سمعت حبي يقول الخواك بن ثار روي عنه

التاريخ والعلل، ابوزكري بغدادی، شماره ۱۴۲۵

(۱۴۲۷) الأوائل

(حدیث - عربی)

از: ابوبکر احمد بن عمرو بن ابی عاصم شیبانی (۲۸۷ ق)
 ابوبکر احمد شیبانی، معروف به ابن ابی عاصم و ابن نبیل (۲۰۶ - ۲۸۷ ق) از
 فقها و حافظان بزرگ حدیث که بر مذهب ظاهری بود و قیاس را باور نداشت، وی
 از مردم بصره بود و در اصفهان سالها بر مسند قضا نشست. ابن ابی عاصم برای
 شنیدن و فراگیری و ثبت حدیث به مناطق مختلف سفر کرد و از عده بسیاری از
 اساتید حوزه‌های کوفه، بغداد، دمشق، مصر، حجاز و دیگر بلاد اسلامی حدیث
 شنید و با ابوتراب نخشبی و عده‌ای از مشایخ صوفیان دیدار کرد و گرایش به تصوف
 در او ایجاد شد.

در کتب تراجم از او با عناوین «حافظ کبیر» و «کثیر التصانیف»، «کثیر الحدیث»،
 «فقیه»، «ثقة نبیل» و «ظاهری المذهب» یاد شده است.

ذهبی در سیر اعلام النبلاء، شرح حال وی را آورده و اساتید او را برشمرده، و گفته که
 تألیفات ابن ابی عاصم افزون بر ۳۰۰ تصنیف بوده است. آنچه از آثار او به جای مانده، از
 این قرار است:

۱. الآحاد و المثانی، نسخه‌ای در کوپریلی ترکیه دارد، این کتاب شامل حدود بیست
 هزار حدیث است و در ریاض در ۶ جلد به چاپ رسیده است.^۱
۲. الاوائل، کتاب حاضر.
۳. الجهاد، نسخه‌ای در ظاهریه دمشق دارد.^۲
۴. الادیات، چاپ قاهره، ۱۳۲۳ ق و کویت، و آلمان در ۱۴۰۶ ق.^۳
۵. الزهد فی الدنیا و الصمت و حفظ اللسان و العزلة، نسخه‌ای در ظاهریه دارد و در بیروت و
 مکه و بمبئی به چاپ رسیده است.^۴
۶. کتاب السنة فی أحادیث الصفات علی طریق السلف، چاپ دمشق، ۱۹۸۵ م و چاپ

۱. فهرس مخطوطات مکتبه کوپریلی: ۱۲۷/۱ رقم ۲۳۵؛ دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۱۵۵/۱.
 ۲. الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه: ۶۶۴/۱؛ فهرس الظاهریه،
 مخطوطات الحدیث: ۱۹.
 ۳. دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۴۳۷/۱ و ۴۳۸.
 ۴. الفهرس الشامل: ۷۹۴/۲، دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۴۴۲/۱؛ فهرس الظاهریه،
 مخطوطات الحدیث: ۱۹.

بیروت، ۱۴۰۰ ق.^۱

۷. عوالی الأحادیث و الأعالی و فرائد الخرائد و اللثالی، نسخه‌ای از آن در کتابخانه حمیدیه استانبول نگهداری می‌شود.^۲

۸. المذکر و التذکیر و الذکر، دو نسخه از آن در ظاهریه موجود است و در سال ۱۴۱۳ ق دارالمنار ریاض آن را به چاپ رسانده است.^۳

۹. المسند الکبیر، شامل حدود پنجاه هزار حدیث، که نسخه‌ای از آن در الفهرس شامل معرفی شده است.^۴

۱۰. خلاف فی السنن، صفدی در الوافی بالوفیات از آن یاد کرده است.^۵

الأوائل رساله مختصری است شامل ۱۹۴ حدیث مسند که در آنها درباره اولین‌ها بحث شده است. اکثر روایات این رساله مربوط به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌شود.

سه نسخه خطی شناخته شده از الأوائل در کتابخانه‌های ذیل نگهداری می‌شود:
۱. دارالکتب ظاهریه در دمشق، رقم (حدیث ۲۹۷) در ۲۴ برگ.^۶ تصویر حاضر از این نسخه اخذ شده است.

۲. مکتبه تیموریه در قاهره، رقم (حدیث تیمور ۳۶۸) در ۱۵ برگ، کتابت در قرن نهم هجری.^۷

۳. کتابخانه غازی خسرو بک در ساریو، از قرن هفتم هجری.^۸
این کتاب، بر حسب اطلاع ما، سه بار تاکنون به چاپ رسیده است:

۱. تحقیق محمد بن ناصر عجمی، کویت، دارالخلفاء، ۱۴۰۵ ق.

۱. استدراکات علی تاریخ التراث العربی لفؤاد سزگین فی علم الحدیث: ۴۰۲؛ دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۵۶۲/۲.

۲. نوادر المخطوطات العربیه فی مکتبات ترکیا: ۸۳-۹ در فهرست به عنوان «عوالی الأحاد و الأعالی...»، ثبت شده است.

۳. فهرس مجامیع المدرسه العمریه فی دارالکتب الظاهریه بدمشق: ۲۹۷؛ فهرس الظاهریه، مخطوطات الحدیث: ۱۹؛ دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۵۶۵/۲.

۴. الفهرس شامل للتراث العربی الاسلامی، المخطوط، الحدیث النبوی و علومه: ۱۴۵۹/۳.

۵. الوافی بالوفیات: ۲۶۹/۷.

۶. فهرس الظاهریه، مخطوطات الحدیث: ۱۸.

۷. استدراکات علی تاریخ التراث العربی لفؤاد سزگین فی علم الحدیث: ۴۰۲-۴۰۳.

۸. فهرس المخطوطات العربیه و ترکیه و الفارسیه و البوسنیه، فی مکتبه الغازی خسرو بک فی سراییفو: ۳۴۸/۱-۳۴۹.

فازت فخرج من المشرق محشرا الناس الى المذب واما
 اول ما اكل منها هل الحنم فرابره لبدي حوتج
 شد ما يحقوب من سفين ما عبد العرب ابن عجزان
 جني من شامان بالاسا ابر وهد ما اسامه من رند عن
 له فكري عن محمد بن حيدر بن مستقيم عن ابيه ذكرو
 قراه النبي صلى الله عليه وسلم بالطور قال وكان اول
 ما سمعت من امير الا سلام مع اخير الكتاب
 والحمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد وآله
 وسلم تسليمًا كبيرا

سمع جمع المردود وحر كتاب الا وابل لاني بكر من ابي عاصم علي التميمي الامام
 العالم الحافظ بعض السلف منس الذنباي الحجاج ذيو سوار حنبل بن عبد الله
 الومسقي سماعي من اوله الى البلاغ وما حادثة ثابته ان لم بكر سماعا بفراه سرق
 الدر احمد بن السامع محمد بن احمد بن محمد بن الجوهري فتح الامم شمال الدين ابو
 ابو الفضل عباس بن ابرو ان المرصلي وجمال الدين ابو عبد الله الحسين
 بن محمد بن الحسين بن العمري وولده محمد وابو محمد عبد الله بن احمد
 بن محمد بن ابروهم وضع وكتب يوم الجمعة القدر من من حمادي الاولي
 سنة ثمان وثلثين وثمانه مائة وكتب محمد بن احمد بن محمد بن عبد الله بن
 عفا الله عنه وورقه العلم والعمل به وجميع السلسل واخر اول على الاصل
 صحاح ذلك لانه يوسف بن حنبل بن عبد الله

الأوال، شياني، شماره ١٤٢٧

٢. تحقيق دكتور عبد الله جبوري، بيروت، المكتب الاسلامي، ١٤٠٥ ق.
  ٣. تحقيق محمد سعيد بن بسيوني زغلول، بيروت، دارالكتب العلمية، ١٤٠٧ ق.
- منابع: الأعلام، زركلي: ١/١٨٩؛ استدركات على تاريخ التراث العربي لفؤاد سزكين في علم
 الحديث: ٤٠٢ - ٤٠٣؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامي: ٦٧٨/٢؛ دليل مؤلفات الحديث الشريف
 المطبوعة: ٣٤٢/١؛ سير أعلام النبلاء: ١٣/٤٣٠ - ٤٣٩؛ شذرات الذهب: ٣٦٦/٢ - ٣٦٧؛ الفهرس

الشامل للتراث العربي الاسلامي المخطوط، الحديث النبوي و علومه: ۲۶۵/۱؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، المنتخب من مخطوطات الحديث: ۱۸.

آغاز: بسملة و لا حول و لا قوة الا بالله. أخبرنا الشيخ الامام العالم الحافظ شمس الدين أبو الحجاج يوسف بن خليل بن عبد الله الدمشقي، قراءة عليه، و أنا أسمع في الجمعة عشرين ربيع الأول، سنة ثمان و ثلاثين و ستمئة بحلب، قال: أخبرنا الشيخ أبو عبد الله محمد بن أبي زيد بن حمد بن أبي نصر الخباز الكراني، أنا أبو منصور محمود بن اسماعيل بن محمد الصيرفي قراءة عليه، و أنا أسمع، أنا أبو بكر محمد بن عبد الله بن شاذان الأعرج، أنا أبو بكر عبد الله بن محمد بن محمد بن فورق القتاب، أنا أبو بكر أحمد بن عمرو ابن أبي عاصم النبيل رضي الله عنه، ثنا محمود بن خالد، ثنا مروان بن محمد، ثنا ابن لهيعة، عن يزيد ابن أبي حبيب، عن الوليد بن عباد، عن أبيه، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: أول ما خلق الله القلم.

انجام: حدثنا يعقوب بن سفيان، ثنا عبدالعزیز بن عمران و يحيى بن سليمان، قالوا: ثنا ابن وهب، ثنا أسامة بن زيد، عن الزهري، عن محمد بن جبير ابن مطيع، عن أبيه، ذكر قراءة النبي صلى الله عليه وسلم بالطور، قال: و كان أول ما سمعت من أمر الاسلام. آخر الكتاب و الحمد لله وحده و صلى الله على سيدنا محمد و آله و سلم تسليماً كثيراً.

نسخ، بدون نام كاتب، از سده هفتم هجری، نام کتاب و مؤلف و چند یادداشت در صفحه عنوان درج شده، از روی نسخه اصل مقابله و تصحیح شده است، چند بلاغ سماع در آخر نسخه ثبت شده است، از جمله: «سمع جميع الجزء و هو كتاب الأوائل لأبي بكر بن أبي عاصم على الشيخ الامام العالم الحافظ بقية السلف شمس الدين أبي الحجاج يوسف بن خليل بن عبد الله الدمشقي^۱، بسماعه من أوله الى البلاغ... لنا فيه إن لم يكن سماعاً، بقراءة شرف الدين أحمد بن أبي الثناء محمود بن ابراهيم ابن الجوهری، فسمع الأئمة كمال الدين أبو الفضل عباس بن ثروان الموصلي و كمال الدين أبو عبد الله الحسين بن محمد بن الحسين بن العجمي و ولده محمد و أبو محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن ابراهيم. و صح و ثبت يوم الجمعة العشرين من جمادى الأول سنة ثمان و ثلاثين و ستمئة بحلب. و كتب محمد بن أحمد بن محمد بن عبد الغني - عفى الله عنه و رزقه العلم و العمل به و

لجميع المسلمين و آخرون - على الأصل يقابل، حتى يصح صحيح ذلك، كتبه يوسف بن خليل بن عبد الله و سماع دیگری به تاریخ ۶۷۸ ق، و یادداشتی از یوسف بن عبد الهادی.

۴۹ صفحه، ۱۸ سطری.

نسخة اصل: دارالکتب ظاهریه، دمشق، سوریه، نسخه شماره ۲۹۷ حدیث، رساله اول مجموعه.

فهرس مخطوطات دار الکتب الظاهرية، المنتخب من مخطوطات الحديث: ۱۸.

(۱۴۲۸) الجواهر المضيئة في طبقات الحنفية (رجال اهل سنت - عربي)

از: محیی الدین عبدالقادر بن محمد بن نصر الله بن سالم بن ابی الوفاء قرشی حنفی (۷۷۵ ق)

عبدالقادر ابن ابی الوفاء قرشی، فقیه، حافظ و محدث حنفی که در شعبان ۶۹۶ در قاهره به دنیا آمد و به تحصیل فقه و حدیث پرداخت و آثاری در تراجم و حدیث از خود به جای گذاشت، وی خط رانیکو می نوشت. وفات وی در ربیع الاول ۷۷۵ اتفاق افتاد. آثار قرشی از این قرار است:

۱. العناية فی تخریج احادیث الهدایة للمرغینانی، نسخه هایی از این کتاب در کتابخانه های ترکیه نگهداری می شود.^۱

۲. شرح معانی الآثار، للطحاوی.

۳. ترتیب تهذیب الأسماء و اللغات.

۴. تهذیب الأسماء الواقعة فی الهدایة و الخلاصة.

۵. البستان فی فضائل النعمان.

۶. الجواهر المضيئة فی طبقات الحنفية، کتاب حاضر.

۷. المؤلفه قلوبهم.

۸. أوام الهدایة.

۹. الرسائل فی تخریج احادیث خلاصة الدلائل.

۱. الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه و رجاله: ۱۱۰۸/۲ و ۱۱۲۵ و ۱۷۲۳/۳.

۱۰. المختصر فی علم الأثر.^۱

۱۱. حدیث القرشی.^۲

ابن حجر عسقلانی شرح حال وی را در الدرر الكامنه آورده و گفته است: «عنی بالطلب و كتب الكثير و لم یکن بالماهر...»^۳.

کتاب حاضر در بیان طبقات حنفیه در ۲۱ طبقه است که طبقه اول با ابوحنیفه آغاز می‌شود و طبقه ۲۱ با نام احمد بن کمال پاشا خاتمه می‌یابد. فهرست طبقات ۲۱ گانه در آغاز نسخه درج شده است، مؤلف در مقدمه گوید: «و بعد فهذا کتاب مختصر من طبقات الحنفية ذكرت فيه المشاهير من الائمة، الذين نقلوا علم الشريعة في كل طبقة و نشروها بين الائمة، مع سلسلتهم على طبقاتهم و أحوالهم على درجاتهم، الأقدم فالأقدم على الترتيب البليغ و النظام الأحکم، بحيث لا یسع للفقیه جهله لحاجته الیه فی معرفة من یعتبر قوله فی انعقاد الاجماع فی محلّ الاتفاق و الاجتماع و یعتد به فی الخلاف فی محلّ الافتراق و الاختلاف و افتقاره فی الترجیح و الأعمال، عند تعارض الأقوال بقول أعلمهم و أورعهم فی الأحوال».

نسخه‌هایی از الجواهر المضية در کتابخانه‌های ترکیه همچون مکتبه ملامراد، مکتبه رشید افندی و مکتبه اسعد افندی و کتابخانه ظاهریه در دمشق شناسایی شده است.^۴

از دو چاپ این کتاب اطلاع داریم:

۱. حیدرآباد دکن، دائرة المعارف النظامية، ۱۳۳۲ ق.

۲. قاهره، دارالکتب، ۱۳۹۸ ق.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۴۲/۴؛ الدرر الكامنه فی أعيان المئة الثامنة: ۲۳۸/۲؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه و رجاله: ۶۷۱/۱؛ نوادر المخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا: ۳۱۳/۲.

۱. همان: ۱۴۰۸/۳.

۲. همان: ۷۱۱/۲؛ الأعلام، زرکلی: ۴۲/۴؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة، المنتخب من مخطوطات الحدیث: ۳۷۷.

۳. الدرر الكامنه فی أعيان المئة الثامنة: ۲۳۸/۲.

۴. الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه و رجاله: ۶۷۱/۱؛ نوادر المخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا: ۳۱۳/۲.

آغاز: بسملة. حمد له و الصلاة على سيدنا محمد و آله و صحبه أجمعين. و بعد، فهذا كتاب مختصر من طبقات الحنفية ذكرت فيه المشاهير.
 انجام: و مولانا لطفی المقتول، كان وحيد دهره و فريد عصره صاحب التصانيف المقبولة المتداولة، توفي سنة احدى و ستين و تسعمئة. تم الكتاب.
 نسخ، رمضان بن موسى قطيفى حنفى، ٢١ محرم ١٠٩٢، نشانها مشكى، در اول نسخه تملك عبداللطيف بن سيد ابراهيم ذهبى در ١٢ ذىحجه ١٢٦٦ و فهرست طبقات ٢١ گانه كتاب درج شده و در آخر نسخه يادداشتهاى پراكنده بسيارى به نظم و نثر ديده مى شود، از جمله چند تاريخ تولد و وفات.
 ١٠٠ صفحه، ٢١ سطرى.

نسخه اصل: دارالكتب ظاهريه در دمشق، سوريه.

(١٢٢٩) الحاوى لحقائق الأدلة الفقهية و تقرير القواعد القياسية (اصول فقه - عربى)
 از: امام مؤيد يحيى بن حمزه حسيني يمنى (٧٤٩ ق).
 معرفی اين اثر در تصوير شماره ١١٣٤ گذشت.
 نسخه حاضر جلد اول كتاب (مقالات اول و دوم) را دربردارد و جلد دوم آن در تصوير شماره ١١٣٤ گذشت.

آغاز: بسملة و به أستعين و عليه أتوكل و هو حسبى و نعم الحمد لله القيوم الذى أوضح لنا منار العلم بقدرته و عظيم جلاله... أما بعد، فإن أحق الأمور بالطلب و العناية و اولها... هو طلب العلم.

انجام نسخه: فهذا تمام الكلام فى أبواب العموم و الخصوص، التى اشتملت عليها المقالة الثانية من الكتاب بحمد الله و منه... تم السفر الأول من كتاب الحاوي... و يتلوه فى السفر الثانى، المقالة الثالثة فى المجل و المبين و الحمد لله و صلواته على محمد و آله.

نسخ، بدون نام كاتب و بى تاريخ، عناوين به خط درشت، در حاشيه تصحيح شده است، در صفحه عنوان نام كتاب و مؤلف چنين ثبت شده است: «السفر الأول من كتاب الحاوى لحقائق الأدلة الفقهية، و تقرير القواعد القياسية فى الأصول الفقهية، ناظم فقره و قلائده و مؤلف درره و فرائده مولانا و مالکنا امام الأمة و تاجها و عين

عيون العترة و سراجها أمير المؤمنين و خليفة رسول رب العالمين المؤيد بالله،
يحيى بن حمزة بن رسول الله ﷺ، أعان الله علينا من بركاته».
۳۱۰ صفحه، ۲۲ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های یمن.

(۱۴۳۰) الکافی فی التکلیف (فقه امامیه - عربی)

از: ابوالصلاح حلبی تقی بن نجم بن عبید الله (۴۴۷ ق)
ابوالصلاح حلبی (۳۷۴ - ۴۴۷ ق) فقیه و متکلم امامی شام که در حلب به دنیا آمد و
ظاهراً در همانجا به تحصیل پرداخت و به گفته ابن ابی طی، سه بار به عراق سفر کرد و از
مشایخ آن دیار بهره برد، ولی از آنجا که شیخ مفید (۴۱۳ ق) را درک نکرده، احتمالاً این
سفرها پس از وفات شیخ مفید بوده است.

به گفته شیخ طوسی (رجال، ۴۵۷)، ابوالصلاح در بغداد به درس سید مرتضی (۴۳۶
ق) حاضر شد و از او دانش آموخته و از خود طوسی نیز بهره گرفته است. ابوالصلاح در
تقریب (ص ۱۲۲) از شخصی به نام ابوالحسن محمد بن محمد (شاید بصروی ۴۴۳ ق) -
به نقل وی از شیخ مفید - حدیثی روایت کرده است.

به گفته ابن ابی طی، ابوالصلاح شیخ و عالم بزرگ امامیان شام در روزگار خویش بود
و چنانکه حکایت شده، به هنگام استفتای مردم حلب از سید مرتضی، او آنان را به «شیخ
التقی» (ابوالصلاح) احاله می نمود. شیخ طوسی او را عالمی ثقه دانسته و منتجب الدین
رازی وی را فقیهی بزرگ و مورد اعتماد شمرده است. شهید اول، ابوالصلاح را «خليفة
مرتضی در دانش» خوانده که بعدها در گفتار شهید ثانی به صورت «خليفة مرتضی در
سرزمین حلب» تغییر شکل یافته است.

حلبی علاوه بر فقه و کلام، در طب نیز دستی داشته و در این باره هم تألیفاتی
نگاشته است. وی در شهر حلب حوزه درسی داشت که از مهمترین شاگردان او می توان
ابوالحسن ثابت بن اسلم حلبی را نام برد که پس از وفات استاد، بر جای او نشست. یکی
دیگر از شاگردان او قاضی عز الدین عبدالعزیز بن ابی کامل طرابلسی است که بیشتر
اسانید روایت کتب ابوالصلاح به او باز می گردد.

از دیگر کسانی که از ابوالصلاح بهره علمی گرفته یا از او روایت نموده اند، می توان

عالم معاصرش ابوالفتح کراچکی، قاضی عبدالعزیز بن براج طرابلسی، عبدالرحمن بن احمد مفید نیشابوری، شریف داعی ابن زیدآوی و تواب بن حسن خشاب بصری را نام برد. ابوصلاح، به گفته ابن ابی روح، در آخرین سال زندگی خویش حج گزارد و در راه بازگشت به وطن در رمله فلسطین وفات یافت. برخی محل درگذشت او را حلب دانسته‌اند. آثار ابوصلاح از این قرار است:

۱. البدایة، در فقه.
۲. البرهان علی ثبوت الایمان.
۳. تدبیر الصحة.
۴. تقریب المعارف.
۵. التخلیص.
۶. شبه الملاحدة.
۷. شرح الذخیرة، سید مرتضی در کلام.
۸. الکافی، در فقه.
۹. العملة.
۱۰. المسألة الشافیة و المسألة الکافیة.

از آثار مذکور، تنها سه کتاب باقی مانده و به چاپ رسیده است:

۱. الکافی در فقه، تحقیق رضا استادی، اصفهان، مکتبه امام امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۴۰۳ ق، ۵۴۴ صفحه.
  ۲. تقریب المعارف در کلام، به کوشش رضا استادی، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۰۴ ق، ۲۳۷ صفحه و بار دیگر با تحقیق فارس تبریزیان حسون، قم، ۱۴۱۷ ق، ۵۲۰ صفحه^۱. نسخه‌ای خطی از این کتاب در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۲
  ۳. البرهان علی ثبوت الایمان، همراه اعلام الدین دیلمی، قم، ۱۴۰۸ ق. سه نسخه خطی از این کتاب در معجم التراث الکلامی معرفی شده است.^۳
- الکافی که نام کاملش الکافی فی التکلیف است، هرچند به عنوان یک کتاب فقهی

۱. معجم التراث الکلامی: ۳۱۸/۲.

۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی: ۲۴۷/۶، شماره ۲۲۶۳.

۳. معجم التراث الکلامی: ۵۵/۲.

شناخته می‌شود، ولی در واقع موضوع آن تکلیف الهی، اعم از عقلی و شرعی است. اگرچه نظیر همین تقسیم در کتاب دیگر او تقریب المعارف نیز دیده می‌شود، ولی مؤلف در الکافی، به عکس تقریب، تکلیف شرعی، یعنی مباحث فقهی را اساس کتاب قرار داده و مباحث اعتقادی را به طور خلاصه، به عنوان مقدمه‌ای بر مباحث فقهی آورده است.

اسلوب فصل بندی و طرح مسائل در این کتاب در میان آثار فقهی امامیه اسلوبی خاص است، ذکر شقوق مختلف مسأله با قید عدد به گونه‌ای اجمالی و سپس تفصیل هر یک از آن شقوق از نکات ممتاز در سبک تألیف الکافی است. مؤلف در مباحث گوناگون، مفروض و مسنون، حرام و مکروه و... را از یکدیگر متمایز کرده و جداگانه به بحث پیرامون هر یک پرداخته است. این شیوه تألیف را به طور کامل تری در اواخر سده ۵ ق یا اوایل سده ۶ ق، می‌توان در الوسيلة ابن حمزه مشاهده کرد.

مقایسه‌ای میان آراء وی در مسائل گوناگون فقهی با آراء بغدادیان، به خصوص سید مرتضی، نشان می‌دهد که فقه او تا حد زیادی با فقه بغداد پیوستگی دارد. به ویژه در مبانی کلی چون ثبوت اقوال ائمه علیهم السلام از طریق تواتر یا اجماع و نحوه نگرش به این دو مقوله، نظر او به سید مرتضی بسیار نزدیک است. با این همه اختلاف در جزئیات با سید مرتضی تا اندازه‌ای بود که کراچکی در رساله‌ای با عنوان غایة الانصاف فی مسائل الخلاف به نقض آراء ابوالصلاح و دفاع از سید مرتضی در این موارد پرداخت.

ابوالصلاح در بیان احکام، به جای اصطلاحات «واجب» و «مندوب»، از تعبیرات «مفروض» و «مسنون» استفاده کرده است.

این کتاب در مبحث اصول دین استدلالی و در فروع فتوایی است و ابواب فقه از صلاة تا پایان صلح را شامل و پس از آن فصلی در مستحق تکلیف و احکام آن است. مؤلف، این امور را به عنوان تکلیف سمعی شرعی، به سه قسم عبادات، محرمات و احکام تقسیم کرده است.

در آثار فقهی سده ۵ ق، نشانه‌هایی جسته و گریخته از رواج و تداول الکافی ابوالصلاح دیده می‌شود و این احتمال را تقویت می‌کند که این کتاب به نظر فقیهان امامی شام و عراق رسیده باشد. در سده ۶ ق، ابن شهر آشوب در معالم العلماء و منتجب الدین در الفهرست از الکافی یاد کرده‌اند و فقیه نامی ابن ادریس در جای جای السرائر به نقل نظرات ابوالصلاح پرداخته و الکافی را کتابی نیکو و محققانه دانسته است. همچنین مقایسه‌ای بین مندرجات غنیة ابن زهره فقیه حلب با الکافی نشان می‌دهد که او را در تألیف خود،

این کتاب را به عنوان منبعی اساسی مورد توجه قرار داده است. در سده ۷ ق نیز، ابن ابی طی مورخ حلب در صدر آثار ابوالصلاح از الکافی نام برده و فقیهان مکتب حله چون محقق حلی در المعبر، آبی در کشف الرموز، یحیی بن سعید حلی در نزهه الناظر و علامه حلی در المختلف آراء او را در سطح وسیعی مورد توجه قرار داده‌اند.

نسخه‌های خطی متعددی از الکافی باقی مانده که نشانی ۱۴ نسخه از آن در مقدمه‌ای بر فقه شیعه و ۱۹ نسخه در مقدمه تصحیح و تحقیق الکافی درج شده است، از جمله دو نسخه به شماره ۴۴۱ و ۳۸۹۴ در کتابخانه حاضر. به گفته جناب آقای استادی نسخه‌های کامل و قدیمی از این کتاب در دست نیست و نسخه‌های موجود معمولاً ناقص و مغلوطنند. شرح حال و آثار ابوالصلاح حلبی و معرفی تفصیلی الکافی به قلم آقای احمد پاکتچی در دائرة المعارف بزرگ اسلامی درج شده، و این نوشتار با افزودن اطلاعات جدید و اندکی تغییر و تلخیص، برگرفته از آن است.

منابع: التراث العربی: ۳۰۳/۴؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۰۸/۵ - ۶۱۱؛ فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی: ۱۰۷۸/۲۱ - ۱۰۷۹؛ فهرست کتابخانه مجلس: ۸۴/۴؛ مقدمه‌ای بر فقه شیعه: ۷۶ - ۷۷؛ الکافی فی الفقه، ابی‌الصلاح الحلبی، مقدمه آقای رضا استادی.

آغاز: بسملة و به نتوکل و به نستعین. و اشترطنا فرض الطاعة من المرید، کالقدیم سبحانه تعالی من خلق و النبی و الامة و الرعية و السید و عبده و الوالد و ولده و المنعم علی غیره بجمیع ما تقوم به حیاته و تکمل به مسرته.

انجام: حظها من عاجل الثناء [و] أطیب السناء و أجل الثواب و حمید الجزاء، انه ولی ذلک و القادر علیه. تم کتاب الکافی ابی‌الصلاح.

نستعلیق، بدون نام کاتب، ذی‌قعه ۱۲۴۹، عناوین شنگرف، در بین سطرهای صفحات آخر کتاب قسمتهایی سفید مانده است، در اول نسخه یادداشت وقف این نسخه همراه با ۹۹ جلد دیگر از سید مرتضی قلی طباطبایی نائینی بر کتابخانه آستان قدس رضوی در شوال ۱۳۴۰، با مهر بیضوی.

۲۲۹ صفحه، ۲۰ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد مقدس، ایران، نسخه شماره ۲۵۴۰.

فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی: ۱۰۷۸/۲۱.

(۱۴۳۱) تلخیص البیان فی علامات مهدی آخر الزمان (عقاید، حدیث، مهدویت - عربی)

از: علاء الدین علی بن حسام الدین جونپوری، معروف به متقی هندی (۹۷۵ ق)
معرفی این اثر در تصویر شماره ۱۰۴۲ گذشت.

نسخ، احمد بن محمد، ربیع الثانی ۱۱۱۷، این رساله در نسخه اصل ضمن
مجموعه‌ای قرار گرفته است.

۵ صفحه، ۲۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه ملی برلین، آلمان: شماره ۲۷۲۹.

فهرست المخطوطات العربية بالمکبة الملكية فی برلین، ولیم الوارد: ۶۶۰/۲.

(۱۴۳۲) تفسیر آیه المودّة فی ذوی القربی (تفسیر، مناقب اهل بیت علیهم السلام - عربی)

از: شهاب الدین ابوالعباس احمد بن محمد بن عمر خفاجی مصری (۱۰۶۹ ق)

شهاب الدین خفاجی حنفی مصری (۱۹۷۷ - ۱۰۶۹ ق) قاضی القضاة و صاحب
تصانیف بسیار، منسوب به قبیله خفاجه که در مصر زاده شد و به مناطق مختلف
همچون روم، شام و حجاز سفر کرد و مدتها عهده دار منصب قضاوت در روم و مصر بود.
شرح حال وی در خلاصه الاثر و سلافة العصر و ریحانة الالباء درج شده است.^۲ خفاجی آثار
متعددی نگاشته که مشهورترین آنها از این قرار است:

۱. ریحانة الالباء و زهرة الحياة الدنيا، مطبوع، نسخه‌ای خطی از این کتاب به شماره

۴۰۰۲ در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۳

۲. عنایة القاضی و کفایة الراضی (حاشیه بر تفسیر بیضاوی)، مطبوع.

۳. نسیم الرياض فی شرح شفاء القاضی عیاض، مطبوع.

۴. طراز المجالس، مطبوع.

۵. شفاء العلیل فیما فی کلام العرب من الدخیل، مطبوع.

۶. شرح درة النواص فی أوهام الخواص للحریری، مطبوع.

۷. خبایا الزوایا بما فی الرجال من البقایا، مخطوط.

۱. تاریخ تولد وی در معجم المؤلفین (ج ۲ ص ۱۳۸) سال ۹۷۹ ق ذکر شده است.

۲. خلاصه الاثر: ۳۳۱/۱؛ ریحانة الالباء: ۳۲۷/۲ - ۳۴۰؛ سلافة العصر: ۴۲۰.

۳. التراث العربی: ۱۵۶/۳.

۸. قلائد النحور من جواهر البحور، مطبوع.

۹. البوارح و السوانح، مخطوط.

۱۰. دیوان الأدب فی ذکر شعراء العرب.

خفاجی در زمانی کہ خطیب منبر نبوی در شهر مدینہ بودہ، بہ شکرانہ این نعمت بزرگ و برای توسل بہ پیامبر اکرم ﷺ کتاب حاضر را در بیان فضایل و مناقب اہل بیت ﷺ نگاشته است.

کتاب حاضر در یک مقدمہ و پنج مقصد و یک خاتمہ در تفسیر آیہ مبارکہ: «قل لا أسألکم علیہ أجرًا إلا المودۃ فی القربی و من یقترف حسنة نزد له فیہا حسناً ان الله غفور شکور»^۱ را در بردارد:

المقدمة: فی حدّ التفسیر و غیرہ.

المقصد الأول: فی تفسیر آیة المودۃ و شرحها و بیان المراد منها.

المقصد الثانی و فیہ فصلان: ۱- فی حدّ النبی ﷺ أمته علی التمسک بالقرآن و اهل بیته معاً؛ ۲- فی أن اهل البيت ﷺ أمان للأمة.

المقصد الثالث و فیہ فصلان: ۱- فی تفضیلہم بما أنزل الله تعالی فیہم من آیة التطہیر؛ ۲- فی أمر النبی ﷺ بالصلاة علیہم، كما أمر الله تعالی بالصلاة علیہ.

المقصد الرابع و فیہ ثلاثة فصول: ۱- فی حدّ النبی ﷺ علی حبّہم و تحذیرہ من ایذائہم؛ ۲- فی تحذیر النبی ﷺ من بغضہم و أنه لا یبغضہم أحد، إلا أدخله الله تعالی النار...؛ ۳- فی أن الله تعالی وعد نبیّہ أن لا یعذب اهل بیته و أن لا یدخلہم النار.

المقصد الخامس و فیہ فصلان: ۱- فی حدّ النبی ﷺ علی صلة اهل بیته و ادخال السرور علیہم و أن عیادة بنی ہاشم فریضة و زیارتہم نافلة؛ ۲- فیما یرجى و یطلب من الأسرة النبویة الکریمة من الآداب الزکیة و الأخلاق السنیة.

خاتمة الكتاب: فی ذکر وقایع دالّة علی عناية الله تعالی و رسوله و فاطمة بنت رسول الله ﷺ، بمن یسعف لأهل البيت و ذراریرہم ﷺ بقضاء حاجة أو تفریج کربة.

فائدة هی من تمام الخاتمة فی بیان کنی امیر المؤمنین و ذکر صفته و بعض خصائصه ﷺ، و هی ثمانية عشر.

نسخه منحصر به فرد از این کتاب، در کتابخانه‌ای شخصی قرار داشته، و اکنون در مرکز احیاء میراث اسلامی نگهداری می‌شود. این نسخه در سال ۱۰۷۴ ق کتابت شده است. تألیف این اثر در جمادی الثانی ۹۹۷ ق به پایان رسیده است، چنانکه در انجامة کتاب آمده است: «قال مؤلفها - نفع الله به و بعلمومه -: و كان الفراغ من تبییض هذه النسخة الدرّة الفاخرة، يوم الأحد المبارك حادی عشر من جمادی الآخر سنة سبع و تسعين و [تسع] مئة من الهجرة».

علامه شیخ محمدباقر محمودی، این کتاب را از روی نسخه مذکور تصحیح و تحقیق کرده، و در شعبان ۱۴۱۲ ق، مجمع احیاء الثقافة الاسلامیة در قم، آن را به چاپ رسانده است.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۲۳۸/۱؛ أهل البيت فی المكتبة العریبة: ۹۶-۹۷؛ کتابنامه بزرگ قرآن کریم: ۱۸۴۰/۵ - ۱۸۴۱؛ فهرست نسخه‌های خطی مرکز احیاء میراث اسلامی: ۳۰۸/۴ - ۳۰۹.

آغاز: بسملة. حمداً لمن منح أهل العرفان و أغرقهم فی بحار الايمان و الاحسان و أسهر جفونهم... أما بعد، فيقول أفقر عباد الله الراجی موائد كرم اللطيف، أحمد بن محمد الخفاجی خطيب المنبر النبوی الشريف: لما كان علامة الاذن التيسير فی جميع الأمور الدينية و الدنيوية، بالهام من الله العليم القدير.

انجام: موجباً للفوز بجنات النعيم، أنه على ما يشاء قدير و بالاجابة جدير و صلى الله على سيدنا محمد و آله أجمعين....

نسخ، سيد حسن بن سيد على حسینی، رجب ۱۰۷۴، در حاشیه تصحیح شده است.

۱۵۳ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه مرکز احیاء میراث اسلامی، قم، نسخه شماره ۱۴۷۲.

فهرست نسخه‌های خطی مرکز احیاء میراث اسلامی: ۳۰۸/۴ - ۳۰۹.

(۱۳۳۳) برق یمانی علی قدسیة الايمان و هو یمانی (عقاید زیدیه - عربی)

از: محمد بن محمد بن اسماعیل بن مطهر المنصور شهاری صنعانی (معاصر).
مؤلف از دانشمندان زیدیه در یمن است که در فقه، اصول و ادب صاحب نظر بوده و از مراجع عالی رتبه زیدیان در صنعا به شمار می‌رود. وی در سال ۱۳۳۳ ق، در شهاره به

دنیا آمد و در سال ۱۳۳۸ ق همراه با خانواده اش به صنعا هجرت کرد و در مدارس علمیه این شهر به فراگیری علوم دینی مشغول شد و سالها در منصب های مختلف علمی و حکومتی به کار پرداخت، سپس به تدریس و تألیف و افتاء همت گماشت. آثار وی از این قرار است:

۱. برق یمانی فی قدسیة الایمان و هو یمانی، کتاب حاضر.

۲. تعلیقات علی أمالی أبی طالب.

۳. حکمة الحجاب، چاپ دارالفرقان للنشر و التوزیع، ۱۴۰۸ ق.

۴. الکلمة الشافیة فی حکم ماکان بین الامام علی علیه السلام و معاویة، قصیده نونیه ای است همراه با شرح که در ۱۳۹۴ ق تألیف شده، و در ۱۴۱۲ ق به چاپ رسیده است.

۵. قدسیة الایمان و هو یمان، منظومه نونیه ای است در ۱۴۷ بیت در عقاید زیدیه که در ۱۳۹۹ ق، به چاپ رسیده است.

شهراری علاوه بر کتابهای فوق، سفینه های ادبی گردآوری کرده و کتابهای بسیاری را به خط خود کتابت نموده و کتابخانه بزرگی برای استفاده محققان تأسیس کرده است. کتاب حاضر شرحی است ادبی و استدلالی بر منظومه نونیه «قدسیة الایمان و هو یمان» از خود مؤلف. اصل منظومه مستقلاً به چاپ رسیده و این شرح نیز در سال ۱۴۰۰ ق در صنعا، به همت مکتبة الیمن الکبری چاپ شده است. تصویر حاضر از نسخه چاپی بیروت تهیه شده، اما نسخه ای است که تصحیحات و تعلیقات بسیاری به خط مؤلف دارد. در این منظومه ۱۴۷ بیتی که به عربی است، مباحثی در توحید و معاد، مطابق عقاید زیدیه مطرح شده است، عناوین مباحث منظومه مذکور چنین است: حیاة البرزخ، الحشر و البعث، الارادة الالهیة، وصیة و نصیحة، الثقلان، الجبر و التشبیه، دعاء الختام. متن منظومه در ابتدا آمده و سپس نظرات حول منظومه برق یمانی و تعلیقات علی منظومه برق یمانی درج شده است. مؤلف در تصحیحاتی که روی این نسخه انجام داده، ابیاتی بر منظومه افزوده است.

مؤلف در مقدمه شرح، یادآور شده که این کتاب را در پاسخ به گروهی از مجبره و مجسمه و مبغضین امام علی علیه السلام نوشته که در یمن اعتقادات فاسد خود را ترویج می کردند و مردم را دعوت به دوستی با معاویه و یزید می نمودند.

آغاز منظومه: هدف القدسیة الأسمى فی قولی:

وجود الهی أقول وجودی...

إذا قیل لی ما الدلیل علی

قدسیة الایمان و هو یمانی

بالعقل أشهده و بالقرآن

علمی برتبی شامخ الأركان

آغاز شرح: بسملة یا باحثاً عن الحق، السلام علیک ورحمة الله و بركاته. اعلم، أنه قد

نجمت هذه الفترة فی الیمن جماعة من المجبرة و المجسمة و المبغضین
لأمیر المؤمنین - کرم الله وجهه - و أهل بیته و الذین ینتمون بعقائدهم.

این تصویر از نسخه چاپ منشورات مکتبه الیمن الکبری (صنعا، ۱۴۰۰ ق) تهیه

شده است و دارای تعلیقات و تصحیحات بسیاری به خط مؤلف می باشد.

۱۱۹ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه مؤلف در صنعا، یمن.

(۱۴۳۴) کفایة الأثر فی النص علی الأئمة الاثنی عشر (حدیث، امامت - عربی)

از: ابوالقاسم علی بن محمد بن علی خزّاز قمی رازی (حدود ۳۸۷ ق).

علی بن محمد قمی رازی، از شاگردان شیخ صدوق و ابی المفضل شیبانی است. وی
در این کتاب نصوصی از احادیث نبوی را که از اصحاب معروف پیامبر درباره امامت ائمه
دوازده گانه شیعه رسیده، گردآوری کرده و در بخش دوم کتاب نصوص رسیده از خود
ائمه اطهار علیهم السلام در این باره را آورده است.

مؤلف در دیباچه می گوید: چون دیدم دشمنان در این باره سخت خرده گرفتند، تا
جایی که برخی از شیعیان در شک افتاده و نص بر امامان را نپذیرفتند و گفتند که در این
باره از پیشینیان چیزی به ما نرسید، این بود که من این کتاب را نوشتم.

صحابیان معروفی که احادیث نبوی از آنان، در این کتاب نقل شده، از این قرارند: عبد
الله بن عباس، عبد الله بن مسعود، ابی سعید خدری، ابی ذر غفاری، سلمان فارسی، جابر
بن سمره، جابر بن عبد الله، انس بن مالک، ابی هریره، عمر بن خطاب، زید بن ثابت، زید
بن ارقم، ابی امامة، واثلة بن اسقع، ابی ایوب انصاری، عمار بن یاسر، حذیفه بن اسید،
عمران بن حصین، سعید بن مالک، حذیفه بن یمان، ابی قتاده انصاری، امام علی بن ابی
طالب و امام حسن و امام حسین علیهم السلام.

و از زنان روایاتی از ام سلمه، عائشه و فاطمه بنت رسول الله ﷺ نقل شده است. سپس روایاتی که از ائمه اطهار علیهم السلام موافق با نصوص گذشته رسیده، آمده است. نام کتاب در نسخه حاضر «عیون النصوص» ثبت شده و در معجم التراث الکلامی، نام دیگر آن «مشکاة الانوار» دانسته شده است.^۱

نسخه‌های خطی فراوان از کفایة الاثر در کتابخانه‌های مختلف محفوظ است، از جمله نسخه‌های شماره ۹۸۰، ۱۱۴۱ و ۲۸۲۵ در کتابخانه حاضر.^۲

کفایة الاثر به سال ۱۳۰۵ ق، در تهران چاپ سنگی شده و در ۱۴۰۱ ق، با تحقیق دانشمند محترم جناب آیت الله سید عبداللطیف حسینی کوه کمری، انتشارات بیدار آن را به چاپ رسانده است.

منابع: التراث العربی: ۳۴۶/۴؛ تاریخ نگارش‌های عربی: ۷۸۰/۱ - ۷۸۱؛ الذریعه: ۸۶/۱۸ - ۸۷؛ فهرست دانشگاه تهران: ۶۰۸/۳؛ معجم الآثار المخطوطة - حول الامام علی بن ابی طالب: ۵۵۸؛ معجم التراث الکلامی: ۵۱۴/۴ - ۵۱۵.

نسخه حاضر فاقد خطبه مؤلف است و در باب آخر کتاب، صفحاتی نسبت به نسخه چاپی کم دارد.

آغاز: بسملة. حمدله و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين. و بعد، فالروایات الواردة فی النصوص علی الأئمة علیهم السلام کثیرة من جهة أصحاب رسول الله ﷺ، المعروفین مثل عبد الله بن العباس و عبد الله بن مسعود... و الأخبار التي وردت عن الأئمة - صلوات الله علیهم - ما یوافق حدیث الصحابة فی النصوص علیهم و نص كل واحد منهم علی من بعده... باب ما جاء عن عبد الله بن العباس، عن رسول الله ﷺ فی النصوص علی الأئمة الاثنی عشر، حدثنا شیخنا محمد بن علی.

انجام: و تعرفوا بها فصل ما بین خبر الصدق و الکذب، اذا كان مثل هذا الحدیث لا یجوز أن یكون هذا الحدیث مفتعلاً، كما قدمنا ذکره. و فی هذا کفایة لمن أنصف من نفسه و الحمد لله حق حمده و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله أجمعین.

نسخ، محب علی بن عز الدین حسین، شعبان ۹۹۱، عناوین و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیحات اندکی دارد، نام کتاب در صفحه اول نسخه «کتاب عیون

۱. معجم التراث الکلامی: ۵۱۴/۴.

۲. التراث العربی: ۳۴۶/۴.

النصوص، ثبت شده است، مهر کتابخانه آیت الله حکیم در نجف و مهر آقای سید محمد حسین حسینی جلالی در نسخه دیده می‌شود.
 ۶۶ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه عمومی آیت الله سید محسن حکیم در نجف اشرف.

(۱۳۳۶) عوالی اللالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیة (حدیث شیعه - عربی)

از: محمد بن علی بن ابراهیم، ابن ابی جمهور احسایی (زنده در ۹۰۹ ق)
 ابن ابی جمهور احسایی فقیه، محدث و متکلم صوفی مشرب شیعی امامی. در شهر لخص یا احساء بحرین، در خانواده‌ای از اهل علم و تقوا به دنیا آمد. تولد او را به سال ۸۳۸ ق دانسته‌اند، پدرش شیخ زین الدین علی و جدش شیخ ابراهیم از علما به شمار می‌رفتند. وی ابتدا نزد فضلالی احساء علوم متداول را فر گرفت از محضر پدر بهره‌ها برد، سپس به عراق سفر کرد و در نجف به حلقه شاگردان شیخ شرف الدین حسن بن عبدالکریم فتال پیوست و از او اجازه روایت گرفت. در ۸۷۷ ق، از طریق شام عازم زیارت کعبه گردید. ضمن این سفر در کزک نوح - از نواحی جبل عامل - محضر درس شیخ علی بن هلال جزایری، از شاگردان ابوالعباس احمد بن فهد حلی، را دریافت و از او اجازه روایت گرفت. پس از این سفر به احساء بازگشت و چندی بعد به قصد زیارت عتبات رهسپار عراق شد و از آنجا برای زیارت مشهد رضا علیه السلام عازم طوس گردید. در این سفر رساله زادالمسافرین فی اصول الدین را تألیف کرد. ابن ابی جمهور بقیه عمر خود را در خراسان گذرانید و در طوس علاوه بر تدریس و تألیف، با علمای اهل سنت در اثبات حقانیت مذهب تشیع و خلافت امام علی علیه السلام مناظراتی داشته است. مهمترین این مناظرات، مناظره با فاضل هروی است که در ۸۷۸ ق در خانه سید محسن رضوی انجام گرفته و فاضل هروی را مجاب کرده است. سال دقیق وفات ابن ابی جمهور روشن نیست، اما از قراین چنین برمی‌آید که تا ذیقعد سال ۹۰۴ ق زنده بوده است؛ زیرا در این تاریخ به درخواست دوستان و شاگردان خود شرحی به نام معین الفکر بر کتاب باب حادی عشر نوشته است.

آثار:

۱. عوالی اللالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیة، یا عوالی اللالی الحدیثیه علی مذهب الامامیه.

۲. منجلی مرآة المتجلی.

۳. الاقطاب الفقهية و الوظائف الدينية على مذهب الامامية.
۴. رسالة البرمكية في فقه الصلاة اليومية.
۵. الانوار المشهدية في شرح الرسالة البرمكية.
۶. التحفة الحسينية في شرح الرسالة الالفية.
۷. المسالك الجامعية في شرح الالفية الشهدية.
۸. بداية النهاية في الحكمة الاشراقية.
۹. معين الفكر، در شرح باب حادی عشر.
۱۰. شرح معين الفكر، به نام معين المعين.
۱۱. كاشفة الحال عن احوال الاستدلال.
۱۲. رسالة في العمل بأخبار أصحابنا.
۱۳. المناظرة مع الفاضل الهروي.
۱۴. زاد المسافرين في اصول الدين.
۱۵. كشف البراهين في شرح زاد المسافرين.
۱۶. درر اللثالي العمادية في الاحاديث الفقهية.
۱۷. التحفة الكلامية.

عوالی اللثالی که در برخی نسخه‌ها غوالی اللثالی خوانده شده، کتابی است جامع اخبار و روایات فقهی شیعه، با حذف اسانید، در یک مقدمه و دو باب و یک خاتمه، بدین ترتیب: المقدمة: فی امور متفرقة، شامل ده فصل که در فصل اول، طرق روایت خود را ذکر کرده است.

الباب الاول: فی الاحاديث الفقهية غير المرتبة، شامل چهار مسلك: ۱. احاديثی که برخی از متقدمان از رسول اکرم ﷺ و ائمه هدی نقل کرده‌اند؛ ۲. احاديث روایت شده از طریق جمال المحققین حسن بن یوسف حلی؛ ۳. احاديثی که شمس الدين محمد بن مکی معروف به شهيد اول، در بعضی از تألیفات خود روایت کرده است؛ ۴. احاديث روایت شده به طریقۀ شیخ مقداد بن عبد الله سیوری.

الباب الثاني: فی الاحاديث الفقهية المرتبة فی الأبواب، در دو قسم: ۱. احاديث روایت شده به طریقۀ جمال المحققین علامه حلی، به روایت پسرش فخر المحققین؛ ۲. احاديث روایت شده به طریقۀ محقق حلی، به روایت شیخ ابوالعباس احمد بن فهد حلی.

الخاتمة: شامل دو جمله: ۱. در احادیث متفرقه؛ ۲. در روایات متعلق به علم و اهل علم.

احسائی، چنانکه در فصل اول از مقدمه کتاب متذکر می‌شود، در این کتاب احادیث شیعه را از هفت طریق نقل کرده است:

۱. پدرش زین الدین علی.

۲. شیخ شمس الدین محمد بن کمال الدین موسی موسوی حسینی.

۳. شیخ حرز الدین اوائلی.

۴. شیخ شمس الدین محمد بن احمد موسوی حسینی.

۵. شیخ شرف الدین حسن بن عبد الکریم فتال.

۶. شیخ زین الدین علی بن هلال جزایری.

۷. شیخ وجیه الدین عبد الله بن علاء الدین فتح الله بن رضی الدین عبد الملك بن

شمس الدین واعظ قمی قاسانی.

سلسله روایات این هفت طریق به جمال المحققین حسن بن یوسف بن مطهر حلی

می‌رسد و با واسطه مشایخ او به ائمه اطهار می‌پیوندد.

عوالی اللثالی مطابق آنچه در برخی نسخه‌ها آمده، به «السید النقیب الطاهر العلوی

الحسنی الرضوی...» تقدیم شده است.

ابن ابی جمهور با وجود فقاقت و تبخر در کلام و روایات و احادیث، مورد اعتراض گروهی

از مشایخ و فقهای شیعه قرار گرفته است. به نظر می‌رسد که تمایل او به فلسفه و تصوف -

مخصوصاً در کتاب مجلی - و سهل انگاری در نقل اخبار و استفاده از روایات عامه و مرسل و

آحاد - به خصوص در کتاب عوالی اللثالی - علت این اعتراض و عدم اعتماد بوده است.

مرحوم آیت الله مرعشی نقدها و اعتراضاتی که بر کتاب و مؤلف وارد شده را، چنین

بیان کرده‌اند: «أما النقود الواردة على الكتاب فأمر: منها أنه محتوی على روایات لا

تناسب المذهب؛ و منها ان كل المرویات فيه مراسیل و ليس فيها خبر مسند، و الارسال

من أقوى موجبات الضعف في الأخبار؛ و منها أنه مشتمل على روایات تستشم منه

المطالب العرفانیة؛ و منها أنه مشتمل على ما يشعر بالغلو؛ و منها أنه مشتمل على بعض

مرویات العامة و المخالفين؛ و منها أنه تفرّد بنقل أحادیث لا توجد في غيره، الى غير

ذلك مما يطول الكلام بنقله.

و أما النقود المتوجهة الى صاحب الكتاب فأمر: منها أنه كان من الغلاة؛ و منها أنه كان من العرفاء و الصوفية؛ و منها أنه كان من الفلاسفة؛ و منها أنه كان متساهلاً في النقل، لأنه ينقل في كتبه ما وجده من الأخبار أينما كان؛ و منها أنه كان أخبارياً؛ و منها أنه كان غير مثبت و غير ضابط في النقل الى غير ذلك من وجوه الاعتراض و التمويهات.^۱

در مقابل منتقدین، دسته دیگری از بزرگان امامیه مانند سید نعمت الله جزایری در جواهر الغوالی (یا مدینه الحدیث که شرح بر عوالی اللثالی است)، میرزا حسین نوری در مستدرک الوسائل و آیت الله مرعشی نجفی در رساله الردود و النقود، به دفاع از ابن ابی جمهور پرداخته و ایرادها را پاسخ گفته‌اند.

عوالی اللثالی با تحقیق مرحوم آیت الله حاج آقا مجتبی عراقی در چهار جلد، همراه با مقدمه آیت الله مرعشی رحمته در قم به چاپ رسیده است. نسخه اصل، به خط مؤلف در کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود.

منابع: التراث العربی: ۱۳۷/۴ - ۱۳۸؛ الذریعه: ۳۵۸/۱۵ - ۳۵۹ و ۷۱/۱۶ - ۷۲؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۳۴/۲ - ۶۳۷؛ فهرست کتب خطی کتابخانه‌های اصفهان، علامه روضاتی: ۱۴۵ - ۱۵۷.

نسخه حاضر از انجام افتادگی دارد.

أغاز: بسملة. الحمد لله الذي اعلى اعلام العلماء الأعلام و وفقهم بطريق الدراية و الرواية، لتبين معالم الاسلام و تهذيب طريق شريعة رسول الملك العلام و رفع قواعد الدين الشريف و الشرع المنيف بمساعي الفقهاء القوام.

انجام نسخه: في كتاب المشيخة، عن عمر بن يزيد، قال: اغتسلت يوم الجمعة بالمدينة و لبست ثيابي و تطيبت، فمرت بي وصيفة ففخذت لها، فأمدت أنا و أمنت هي فدخلني....

نستعليق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده یازدهم هجری، عناوین و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و علامت بلاغ دارد، پس از برگ اول برگهایی از نسخه افتاده است، همچنین این نسخه از انجام افتادگی دارد، در ابتدای نسخه یک حدیث و چند دعا از جمله دعای نماز صبح درج شده و یادداشت تملک

۱. رساله الردود و النقود، مطبوع در ابتدای عوالی اللثالی: ۴-۵.

محمد حسین دیده می‌شود.

۵۱۲ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته، نسخه شماره ۷۶.

فهرست: ۸۸/۱.

(۱۴۳۹) شرح العروة الوثقی

(فقه امامیه - عربی)

از: سید صادق بن مهدی حسینی شیرازی (معاصر).

عالم معاصر آیت الله سید صادق شیرازی که پس از ارتحال برادر گرامی اش مرحوم آیت الله سید محمد شیرازی، رساله توضیح المسائل شان منتشر شد و به مرجعیت رسید. وی در سال ۱۳۶۰ ق دیده به جهان گشود و تألیفات سودمند بسیاری تاکنون به رشته تحریر درآورد، برخی از آثار چاپ شده ایشان از این قرار است:

۱. الاصلاح الزراعی فی الاسلام.

۲. اهل البيت فی القرآن.

۳. السياسة من واقع الاسلام.

۴. تصحیح و تحشیه شرایع الاسلام محقق حلی.

۵. شرح تبصرة المتعلمین علامة حلی.

۶. شرح السيوطی.

۷. شرح العوامل.

۸. الشيعة فی القرآن.

۹. الطريق الی بنک الاسلامی.

۱۰. علی رضی الله عنه فی القرآن.

۱۱. الموجز فی المنطق.

۱۲. شرح العروة الوثقی.

نوعاً آثار ایشان را دارالصادق در بیروت به چاپ می‌رساند و برخی از تألیفات شان به فارسی ترجمه شده است.

کتاب حاضر، شرح استدلالی بسیار مفصلی است بر عروة الوثقی مرحوم سید محمد کاظم طباطبایی یزدی، با اشاره به ادله و نقل اقوال قدما و متأخرین از فقهای شیعه

و مراجع معاصر ورد و ایراد در آنها. کتاب اجتهاد و تقلید از این شرح، در ۷۲۰ صفحه به چاپ رسیده است.

نسخه حاضر کتاب الصلاة را در بردارد و صفحات آن نامرتب و مشوش است. آغاز نسخه: لأن هذه القضية الشرطية ليست مشكوكة... (تنبيهات) الأول: لو لم يأت بنافلة المغرب، حتى ذهب الشفق، فهل يجوز له - على القول بقضائها - أن يقضيها قبل العشاء أم لا يجوز؟

انجام نسخه: (و نحوه) بهذا التفصيل أو أكثر، الكلام في الترتيب بين صلوات قضائيه، فيمن عليه قضاء أيام... و شك هل أنه صلى الصبح أم لا - على القول بالترتيب بينهما.. نسخ عربی، به خط مؤلف، سده چهاردهم هجری، متن عروه با نشانیهای مشکی مشخص شده است، در حاشیه تصحیح شده و متن خط خوردگی دارد، صفحات نسخه جابه جا شده و به هم ریخته است.

۵۶۴ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه مؤلف نگهداری می شود.

(۱۴۴۱) دیوان عبید الله خان ازبک (شعر - فارسی)

از: عبید الله بن محمود شیبانی، مشهور به عبید الله خان ازبک و متخلص به عبیدی (۹۴۶ ق).

عبید الله خان فرزند محمود سلطان حکمران ازبک، در سال ۸۹۲ ق در ناحیه یمن تیرسک نزدیک شهر وازیر خوارزم در خانواده شیبانی ها که اولاد چنگیز خان محسوب می شوند به دنیا آمد. وی پنجمین امیر دودمان شیبانی بود و از ۹۴۰ تا ۹۴۶ در فرارود فرمان راند و باعث کشتار و ویرانی های بسیار در فرارود و خراسان شد. سلطان سلیم یکم عثمانی (۹۱۸ - ۹۲۶ ق) که همانند عبید الله خان سنی بود، او را بر ضد شاه تهماسب شیعی تحریک می کرد. امیر نجم ثانی، سپهسالار و وزیر نامی صفویه، به دست وی اسیر و کشته شد و در ۹۳۹ ق وقتی که هرات را فتح کرد، به خاطر کینه ای که با هلالی جغتایی داشت، فرمان به قتل او داد. مدرسه میر عرب بخارا در روزگار وی ساخته شد و میر علی کاتب هروی، خوشنویس نامی در دربار او به وزارت رسید.

عبید الله شاعر بود و به فارسی و ترکی شعر می سرود و آثاری نیز به عربی دارد، او

در انواع شعر دست داشت و عبیدی تخلص می‌کرد. در دایرة المعارف شوروی تاجیک؛ غیرت نامه، شوق نامه، کتاب الصلاة، و دیوان اشعار از او دانسته شده است.^۱

عبیدالله خان یک رباعی خود را برای عصام الدین ابراهیم بن عربشاه اسفراینی، از دانشمندان بزرگ هرات فرستاد؛ عصام الدین نیز رساله‌ای به عربی در شرح آن نوشت. خواجگی کاسانی شرحی بر رباعیات او نوشته است که دستنویسی از آن با نام شرح ابیات خان در مجموعه‌ای به شماره ۱۴۹۳ در کتابخانه گنج بخش نگهداری می‌شود.^۲

چند کتاب به نام عبیدالله خان نوشته شده و به وی تقدیم گشته است، از جمله: فرس نامه شاه قلی، سلوک الملوک تألیف فضل الله بن روزبهان خنجی و رساله موسیقی کوکبی بخارایی و ...^۳

نسخه شماره ۸۹۳۱ گنجینه نسخ خطی انستیتوی خاورشناسی ابوریحان بیرونی در تاشکند، شامل اشعار فارسی، ترکی و عربی عبیدی است. این نسخه شامل ۶۸۰ صفحه است که ۲۰۰ صفحه آن اشعار فارسی، ۱۰ صفحه عربی و بقیه اشعار ترکی می‌باشد. در میان غزلهای ترکی، غزلهای عربی نیز به چشم می‌خورد. این نسخه ۴۴ سال بعد از درگذشت شاعر از طرف میرحسین حسینی در بخارا استنساخ شده است. دیوان فارسی حاوی ۱۶۷ غزل و ۴۱۹ رباعی و ۷ قطعه و ۱ فرد و ۳ معما و چند مثنوی است.

نسخه‌ای از دیوان اشعار ترکی عبیدی در موزه انگلستان به شماره ۷۹۰۷ نگهداری می‌شود. شرح حال شاعر در منابع تاریخی بسیاری درج شده که نشانی برخی از آنها در دانشنامه ادب فارسی (۶۰۲/۱ - ۶۰۳) آمده است.

تصویر حاضر شامل اشعار فارسی عبیدی است که در قالبهای غزل، رباعی، قطعه، فرد و مثنوی سروده است.

آغاز:

ای مالک دو کون تویی پادشاه ما   در وقت عاجزی و ضعیفی پناه ما
کی پاک می‌شود گنه ما ز سیل اشک   گر تو به آب عفو نشویی گناه ما

۱. دایرة المعارف شوروی تاجیک: ۴۷۳/۷.

۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش، منزوی: ۶۶۸/۲ و ۶۷۵ و ۱۵۰۸/۳؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی: ۳۴۵/۱/۵.

۳. دانشنامه ادب فارسی: ۶۰۳/۱؛ راهنمای فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان: ۶۹۵.

انجام نسخه:

تا بود در تن من و تو حیات بفرستیم بر نبی صلوات
 نستعلیق، ۹۹۰ ق به دستور میر حسین حسینی در بخارا، تمامی صفحات مجدول و
 دارای چند سرلوح مزدوج مذهب، اشعار به صورت دو ستونی نوشته شده است،
 در این تصویر تنها اشعار فارسی شاعر از نسخه عکس برداری شده است و در
 ابتدای تصویر دو صفحه تایی در شرح حال شاعر و خصوصیات نسخه دیوان وی
 به قلم محمد عبدالله دانشجوی انستیتوی ادبیات علی شیرنویبی فرهنگستان علوم
 ازبکستان دیده می شود.
 ۲۰۳ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: آکادمی علوم ازبکستان، نسخه شماره ۸۹۳۱.
 فهرست نسخه‌های خطی شرقی در آکادمی علوم ازبکستان: ۲۴۴/۲ - ۲۴۷.

۱۴۴۳) عدة الرجال (رجال شيعه - عربي)

از: سید محسن بن حسن اعرجی کاظمی (۱۲۲۷ ق)
 سید محسن حسینی اعرجی (۱۱۳۰ - ۱۲۲۷ ق) این کتاب را به منظور آموزش
 مباحث رجالی به فرزند خود علی، تألیف نموده و زمانی که فایده دوازدهم کتاب را به
 پایان می‌رساند، فرزندش وفات یافت و نگارش کتاب متوقف شد. اما پس از مدتی شش
 فایده دیگر بر آن افزود و در مجموع کتاب دارای هجده فایده در درایه و کلیات علم رجال
 گردید، بدین ترتیب:

- مقدمه: در بیان ضرورت علم رجال و بررسی کتابهای رجالی متقدمان و متأخران.
- الفائدة الاولى: ضبط اعمار آل الله (فی تواریخ اهل البيت).
- الفائدة الثانية: فی فرق الشیعة.
- الفائدة الثالثة: فی المصنّفین القدماء.
- الفائدة الرابعة: فی وجه الأخذ بخبر العادل.
- الفائدة الخامسة: فیما يقع به الجرح و التعديل و المدح و القبح.
- الفائدة السادسة: فیما یکتفی به فی الجرح و التعديل.
- الفائدة السابعة: فی التعارض.

الفائدة الثامنة: في ذكر أصحاب الاجماع.
الفائدة التاسعة: في بيان أصحاب العدة و ما يجرى مجراها.
الفائدة العاشرة: في بيان أسماء رجال يكثر دورها و يشتهب أمرها (مشاركات).
الفائدة الحادية عشر: في بيان ألفاظ تلهج بها أسنتهم (في شرح بعض المصطلحات)
الفائدة الثانية عشر: ذكر الرجل في بابين متناقضين.

فوائد الحاقى:

الفائدة الاولى: في ذكر كثير من الرواة المنحرفين.
الفائدة الثانية: من مشيخة العصابة طعن عليهم.
الفائدة الثالثة: في ذكر بعض أكابر الصحابة و التابعين و النواب و السفراء.
الفائدة الرابعة: في بيان ما يحتاج الى البيان و هى امور.
الفائدة الخامسة: ذكر بعض مشايخ العامة.
الفائدة السادسة: مشيخة الصدوق و التهذيبين.
علامة تهرانى اين كتاب را به نامهاى «رجال الكاظمى» و «رجال السيد محسن الأعرجى»^۱ نیز معرفی کرده است. نسخه‌ای از عدة الرجال در دانشگاه تهران به شماره ۹۸۸ نگهداری می‌شود که به خط حاجی نوری در ۱۳۲۰ ق کتابت شده است^۲ و نسخه‌ای دیگر در کتابخانه حاضر به شماره ۲۰۴ محفوظ است.^۳
عدة الرجال با تحقیق مؤسسه الهدایة لآحیاء التراث، در قم به سال ۱۴۱۵ ق در دو جلد و به وسیله انتشارات اسماعیلیان به چاپ رسیده است.
منابع: التراث العربی: ۴۹/۴ - ۵۰؛ الذریعه: ۱۴۱/۱۰ - ۱۴۲ و ۲۲۶/۱۵؛ ماخذشناسی رجال شیعه: ۱۵۱ - ۱۵۲؛ مصفی المقال: ۳۸۷؛ فهرست دانشگاه تهران: ۶۲۶/۲ - ۶۳۰.
أغاز: بسملة. حمد له و صلى الله على خير خلقه محمد و آله الطاهرين. أما بعد، فيقول الفقير الى الله تعالى الغنى محسن بن الحسن الحسينى الأعرجى - غفر الله ذنوبهما و ستر عيوبهما - لما كان معرفة مقامات الرجال ممّا يدور عليه قبول الأخبار و ردّها.

۱. الذریعه: ۱۴۱/۱۰ - ۱۴۲.

۲. فهرست دانشگاه تهران: ۶۲۶/۲.

۳. فهرست کتابخانه آیت الله مرعشى: ۳۸/۱۴.

انجام: مع انه من الجائز أن يكون روى عمّن يشاركه في الاسم و روى عنه من يشاركه. الى هنا جفّ قلمه الشريف - قدس الله تعالى روحه و نور ضريحه - و الحمد لله رب العالمين. نسخ، بدون نام کاتب، دوشنبه ۲۵ ربیع الثانی ۱۳۰۳، عناوین و نشانی‌ها شنگرف، در حاشیه و متن تصحیح شده است، عناوین مباحث کتاب در هامش صفحات درج شده است. ۲۵۲ صفحه، ۲۱ سطری.

(۱۴۴۴) القوامیس فی الرجال و الدرایة (درایه - عربی)

از: ملا آقا بن عابد دربندی، معروف به فاضل دربندی (۲۸۵ق)

القوامیس یا قوامیس القواعد کتابی است در علم رجال و درایه شیعه، شامل دو فن: ۱. رجال، در دو فصل، فصل اول فهرستی از راویان و رجال حدیث است که در پانزده طبقه تنظیم شده‌اند؛ فصل دوم در تمییز مشترکات؛ ۲. درایه، در چهار فصل و یک خاتمه: الفصل الاوّل: فی بیان أقسام الحدیث.

الفصل الثانی: در هشت فایده: ۱. فی بیان حقیقة السند و المتن؛ ۲. حکم کتابة الحدیث؛ ۳. فی بیان أهل الحدیث من الطالب و الشیخ و الحافظ و الحجة و الحاكم؛ ۴. جملة من أحوال كتب أصحابنا المتقدمین و المتأخرین؛ ۵. عدد أحادیث الكتب الأربعة؛ ۶. أقسام الحدیث؛ ۷. المتفق و المفترق و...؛ ۸. معرفة کنی المسلمین.

الفصل الثالث: شامل سه فایده: ۱. حدّ الصحيح و الحسن و القوی و الصحيح؛ ۲. طرق تحمّل الحدیث؛ ۳. ألفاظ الجرح و التعديل.

الفصل الرابع: شامل مباحثی همچون: معرفة سبب الحدیث، فی بیان آداب کتابة الحدیث، الاقتصار علی الرمز فی حدّثنا، ممّا ینبغی للراوی ترکه و ما ینبغی له فعله، تقطیع الحدیث و....

خاتمة: فی الاشارة الى جملة من الأمور.

فن دوم کتاب چون مدّتی پس از فن اول نگاشته شده، رساله مستقلی گشته و در برخی نسخه‌ها بدون همراهی با فن اول، کتابت شده است. نسخه حاضر نیز تنها فن دوم کتاب را دربردارد. این بخش از قوامیس در جلد دوم رسائل فی درایة الحدیث به چاپ رسیده است.

منابع: الذریعه: ۱۹۹/۱۷؛ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۳۳۵/۲ و ۴۱۴؛ فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه: ۶۷/۱ - ۶۸؛ مجله تراثنا، ش ۲۴ صص ۱۵۶ - ۲۳۷.

آغاز نسخه: بسملة. حمدله و صلی الله علی سید المرسلین و خاتم النبیین و علی اهل بیته القدیسین المعصومین... و بعد، فبقول العبد الأحقر اللائذ بأذیال أطفاف ربّه الکریم، المشتهر بأقا بن عابد بن رمضان... الفنّ الثانی من فنی علم الاسناد علم الدراية و هو علم یقتدر به علم معرفة أحوال الاسانید و المتون.

انجام: کدیدن الجهال من السرقة و الانتحال عن مطالب هذا الكتاب، بأن ینسبوا جملة من مطالبه الی أنفسهم الحمد لله و الشکر له علی توفیقه للاتمام، و صلی الله علی محمد و آله المعصومین.

نسخ خوانا، بدون نام کاتب و بی تاریخ، از سده سیزدهم هجری، نشانیها شنگرف، در آخر نسخه مهر بیضوی کتابخانه محمد امین خویی نجفی دیده می شود.
۱۲۲ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، نسخه شماره ۹۵۷۹ رساله دوم مجموعه.
فهرست: ۳۱۶/۲۴ - ۳۱۷.

(۱۴۴۵) [مجموعه منتخبة من کتب مختلفة] (تاریخ و تراجم - عربی)
از: محیی الدین ابوزکریا یحیی بن عمر هاشمی مکی شافعی، معروف به ابن فهد (۸۸۵ ق).

ابن فهد مکی (۸۴۸ - ۸۸۵ ق) دانشمند، ادیب و شاعر خوش قریحه که در سنین جوانی به مراتب عالی فضل و دانش دست یافت و آثاری از خود به جای نهاد، از جمله: الدلائل الی معرفة الأوائل، مختصر أمثال الميدانی. شرح حال وی را سخاوی در الضوء اللامع لأهل القرن التاسع آورده است.^۱

ابن فهد مجموعه‌هایی مشتمل بر فواید و نکات تاریخی و ادبی، به نقل از کتابهای مختلف فراهم ساخت، کتاب حاضر یکی از آن مجامیع است. آربری این کتاب را در فهرست کتابخانه چستربیتی چنین معرفی کرده است: «[مقتطفات من کتب مختلفة]،

مذكرة تشتمل على مختارات من عدة كتب، معظمها من «المجالسة» لأبي بكر أحمد بن مروان الدينوري (٣١٠ ق) ^١ و من «البلغة في تاريخ أئمة النحو و اللغة» للفيروزآبادي (٨١٧ ق)، النسخة الأصلية بخط المؤلف. ^٢

در این مجموعه، علاوه بر دو کتابی که آربری نام برده است، از کتابهای دیگری نیز منتخباتی درج شده است، از جمله:

- برگ ٣٥: المنتخب من تجريد الوافي بالوفيات للصلاح الصفدي، تجريد شهاب الدين احمد بن علي بن حجر الكناني.

- برگ ٣٩: من طبقات الحفاظ للذهبي.

- برگ ٤٢: مختصر تاريخ الاسلام للذهبي.

- برگ ٤٨: تاريخ دمشق لابن عساكر.

- برگ ٥٢: تاريخ القاضي تقي الدين الفاسي، المسمى بالعقد الثمين في تاريخ البلد الأمين.

- برگ ٥٤: كُتِبَ بديع الزمان أبو الفضل احمد بن الحسين الهمداني...

- برگ ٥٥: تذكرة الصلاح الصفدي.

- برگ ٥٨: كتاب العرايس للشعبي.

- برگ ٥٩: الكامل للمبرد.

- برگ ٦٣: المعارف لابن قتيبة.

- برگ ٦٣: العقد لابن عبد ربه.

- برگ ٦٥: نقلت من خط الوالد - أبقاه الله تعالى - من تذكرته، مما نقله من خط شيخه

حافظ البلاد الحلبية، برهان الدين الحلبي...

- برگ ٦٦: شرح المقامات للمسعودي.

- برگ ٦٦: تاريخ ابن خلكان.

- برگ ٦٧: كتاب الحث على حفظ العلم و ذكر كبار الحفاظ، للعلامة جمال الدين

أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن الجوزي.

١. در كشف الظنون ١٥٩١/٢ درباره المجالسة آمده است: «... انتخب منه بعضهم و سماه نخبة المؤانسة من كتاب المجالسة.»

٢. فهرس المخطوطات العربية في مكتبة تشستريبتی، آربری، ترجمه محمود شاکر سعید: ٥٠٥/١.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۶۱/۸؛ الضوء اللامع لأهل القرن التاسع: ۲۳۸/۱۰ - ۲۴۰؛ معجم المؤلفین: ۲۱۶/۱۳.

آغاز: بسملة. صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه و سلم تسليماً. منتخب من المجالسة، للقاضي أبي بكر أحمد بن مروان الدينوري المالكي رحمته الله وهذه الأخبار متصلة بالسند جميعها حذفته تخفيفاً وهي على غير ترتيب أصله عن ابن عباس رضي الله عنهما، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: وذكّرهم بأيام الله، قال: بنعم الله عزّ وجل.

انجام: مات سنة اثنتين وثمانين ومئة والله أعلم. آخر المنتخب من البلغة في تاريخ أئمة النحو واللغة، تأليف الامام العلامة امام اللغة مجد الدين محمد بن يعقوب الفيروزآبادي، انتخبه لنفسه الفقير الى عفو الله وكرمه، يحيى بن عمر بن محمد بن فهد الهاشمي - لطف الله بهم - وكان الفراغ منه في يوم الأربعاء سابع عشرين رجب المحرم الحرام سنة أربع و سبعين و ثمانمئة و الحمد لله وحده و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه و سلم تسليماً، حسبنا الله و نعم الوكيل.

نسخ، به خط مؤلف، چهارشنبه ۲۷ رجب ۸۷۴، یادداشت‌های افزوده‌ای به تاریخهای ۹۶۳ و ۱۰۵۵ و ۱۲۴۴ ق، در نسخه دیده می‌شود.
۲۰۸ صفحه، ۲۴ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستریتی در دبلین ایرلند جنوبی، شماره ۳۸۵۷.
فهرست آربری: ۳۸/۴؛ ترجمه فهرست آربری: ۵۰۵/۱.

(رجال و درایه - عربی) (۱۴۴۶) القوامیس فی الرجال و الدرایه
از: ملا آقا بن عابد دربندی (۱۲۸۵ ق).
به شماره ۱۴۴۴ رجوع شود.
نسخه حاضر کامل است و هر دو فن رجال و درایه را دربردارد. تکرار تصویر شماره ۸۵۷ است.^۱

آغاز: سبحانک اللهم، اجعلنا من الآخذین دینهم من کتابک و سنة رسولک و خلفائک و حججک من آله المعصومین، بعد تمسکنا بما أمرت بتمسکک من العقل القاطع.
نسخ و نستعلیق، به دو خط کتابت شده است، در پایان فن اول جعفر بن رفیع بن رفیع

۱. فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۳۳۵/۲ و ۴۱۴.

حائری انجامه‌ای در یک صفحه نوشته و گفته است که: این نسخه را برای خود کتابت کرده و با نسخه‌های دیگر مقابله و تصحیح نموده و فواید رجالی و اصولی بسیاری در این کتاب یافته و آن را برای عده‌ای درس گفته است، از اواخر سده سیزدهم، نشانی‌ها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و علامت بلاغ دارد.
۳۱۳ صفحه، ۲۳ و ۲۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه مسجد و مدرسه محمدیه اردبیل.

(۱۴۲۸) الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم (تفسیر - عربی)

از: ابو عبد الله هارون بن موسی قاری از دی اعور (حدود ۱۷۰ ق)
دانش وجوه و نظائر قرآن کریم از فروع تفسیر است. در این علم معانی‌ای که دارای الفاظ مشترک یا الفاظی که دارای معانی مختلفند، مورد بررسی قرار می‌گیرند، از آن جهت که یک لفظ در معانی مختلف کاربرد و بسامد داشته باشد. یعنی در مقام کاربرد منصرف به معنایی خاص شود، خواه آن معنی حقیقی، مجازی، استعاری یا کنایی باشد. گروهی از عالمان وجود وجوه و نظائر را یکی از ویژگی‌های اعجاز قرآن کریم دانسته‌اند، و معتقدند که در قرآن کریم واژگانی وجود دارد که حتی بیش از بیست وجه برای آن ذکر کرده‌اند که چنین ویژگی‌ای را در کلام بشر نمی‌توان یافت.^۱

حاجی خلیفه در کشف الظنون علم وجوه و نظائر را چنین تعریف کرده است: «هو من فروع التفسیر و معناه ان تكون الكلمة واحدة ذکرت فی مواضع من القرآن علی لفظ واحد و حركة واحدة و أريد بها فی کل مکان معنی غیر الآخر، فلفظ کلّ كلمة ذکرت فی موضع نظیر للفظ الكلمة المذكورة فی الموضع الآخر هو النظائر و تفسیر کلّ كلمة بمعنی غیر معنی الأخری هو الوجوه، فاذا النظائر اسم الألفاظ و الوجوه اسم المعانی».^۲

علم وجوه و نظائر اهمیت خاصی در نزد قدما داشته و تألیفات فراوانی در این رشته نگاشته شده است، از جمله کتابهای مطبوع در این فن، از عناوین ذیل می‌توان نام برد:

۱. الأشباه و النظائر فی القرآن الکریم، منسوب به مقاتل بن سلیمان (۱۵۰ ق).^۳

۱. دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی: ۲۲۹۸/۲ - ۲۲۹۹.

۲. کشف الظنون: ۲۰۰۰/۲.

۳. فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی: ۲۶۶/۲ - ۲۶۷.

۲. الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم، هارون بن موسی ازدی (حدود ۱۷۰ ق).
  ۳. التصاریف، یحیی بن سالم (۲۰۰ ق).
  ۴. تحصیل نظائر القرآن، حکیم ترمذی (۳۲۰ ق).
  ۵. الأشباه و النظائر، منسوب به ثعالبی (۴۲۹ ق) که برخی معتقدند نسبت آن به ابن جوزی صحیحتر است.
  ۶. اصلاح الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم، منسوب به حسین بن محمد دامغانی^۱ که وجه صواب در انتساب آن به محمد بن علی بن محمد دامغانی (۴۸۷ ق) است. این کتاب به فارسی ترجمه شده است.
  ۷. نزهة الأعمین النواظر فی علم الوجوه و النظائر، ابن جوزی (۵۹۷ ق).
  ۸. منتخب قرّة العیون النواظر فی الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم، ابن جوزی، مختصر کتاب قبلی است. این همان است که به اشتباه از ثعالبی دانسته‌اند.
  ۹. کشف السرائر فی الوجوه و الأشباه و النظائر، ابن عمادی مصری (۸۸۷ ق).
کتاب حاضر که از نخستین آثار تألیف شده در این موضوع است و در تألیفات بعدی تأثیر به‌سزایی داشته است، اثر هارون بن موسی، مشهور به هارون اعور (متوفی حدود ۱۷۰ ق) است. وی از اهالی بصره بوده و در علم قرائت و نحو مهارت داشته و در بغداد به اخذ دانش تفسیر و حدیث از بزرگان آن دیار پرداخته است و از محضر دانشمندانی همچون ابان بن تغلب، خلیل بن احمد فراهیدی، طاووس یمانی و عبد الله بن کثیر درس آموخته است و خود شاگردان بسیاری تربیت کرده است.^۲
- مؤلف، این کتاب را در ۲۰۸ باب تنظیم کرده و در هر باب به یکی از الفاظ تکراری قرآن پرداخته و معنای آن را در کاربردهای گوناگونش روشن کرده است. کتاب دارای ترتیب خاصی نیست، با بحث از کلمه «الهدی» آغاز می‌شود و با سخن از واژه «الحرب» پایان می‌یابد. برخی از واژه‌های مطرح شده در کتاب عبارتند از: الکفر، السوء، الحسنه، السيئة، الطاغوت، الظلمات و النور، ادنی، الاستغفار، شیعا، استوی، الطعام، فی، أو، العلم، باذن الله، السلطان، الأنفس، الجهاد، مستقر و مستودع، التصریف، البر، الاثم و....

۱. همان: ۴۶۵/۲-۴۶۶.

۲. نک: مقدمه دکتر حاتم صالح ضامن بر «الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم» هارون بن موسی قاری:

تاکنون دو نسخه خطی از این کتاب شناسایی شده است:

۱. نسخه کتابخانه چستربیتی در ایرلند، به شماره ۳۳۳۴ که به خط محمد بن محمد در ۵۳۳ ق کتابت شده است و تصویر حاضر برگرفته از این نسخه است، سلسله راویان کتاب در اول این نسخه آمده است.^۱ ابو نصر مطروح بن محمد بن شاکر قضاعی مصری (۲۷۱ ق)، عن عبد الله بن هارون، فرزند مؤلف، کتاب را روایت می‌کند.

۲. نسخه شماره ۸۷۱ تفسیر کتابخانه اصفیه در هند.

دکتر حاتم صالح ضامن استاد دانشگاه بغداد، این کتاب را با استفاده از نسخه چستربیتی تصحیح و تحقیق کرده و مقدمه‌ای در شرح حال مؤلف آورده است و دایره آثار و تراث وزارت فرهنگ عراق در سال ۱۴۰۹ ق، آن را به چاپ رسانده است.

منابع: استدراکات علی تاریخ التراث العربی، قسم التفسیر و علوم القرآن: ۸۰-۸۱؛ دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی: ۲۲۹۸/۲ - ۲۲۹۹؛ کتاب شناسی جهانی قرآن کریم: ۷۴/۱؛ کشف الظنون: ۲۰۰۰/۲؛ مقدمة تحقیق الوجوه و النظائر فی القرآن الکریم: ۸-۱۴.

آغاز: بسملة. و هو حسبی، الحمد لله وحده و صلی الله علی النبی الامی محمد خیر خلقه و علی آله و صحبه و سلم. أخبرنا أبو الفضل عبدالصمد... حدثنا أبو نصر مطروح بن محمد بن شاکر، عن عبد الله بن هارون الحجازی، عن أبيه، تفسیر الهدی علی سبعة عشر وجهاً، فوجه منها هدی یعنی البیان، فذلک قوله فی البقرة: «اولئک علی هدی من ربهم».

انجام: تفسیر الحرب علی وجهین: فوجه منها الحرب یعنی الکفر... و قال فی المائدة: «کلما أوقدوا ناراً للحرب أطفالها الله»، یعنی لقتال النبی ﷺ أطفالها الله، و السلام. تم کتاب الوجوه و النظائر فی القرآن... و سلم تسليماً دائماً، و حسبنا الله و نعم الوکیل.

نسخ، محمد بن محمد (المنوفی؟)، ۲۰ محرم ۵۳۳، عناوین به خط درشت، نام کتاب و راوی آن در صفحه عنوان چنین آمده است: «کتاب الوجوه و النظائر، روایة أبي نصر مطروح بن محمد بن شاکر، عن عبد الله بن هارون الحجازی، عن أبيه -

۱. در اول نسخه چنین آمده است: «أخبرنا أبو الفضل عبد الصمد بن جعفر بن محمد البغدادي... قال: أخبرنا عبد الله بن محمد بن أحمد بن جعفر السقطی، قال: أخبرنا أبو الحسن علی بن أحمد بن موسی المقرئ الفارسی الفسوی (؟) بمكة، قال: حدثنا أبو القاسم عبد الرحمن بن عمرو بن عثمان بن سعید البلوی، سنة سبع و أربعین و ثلاثین، قال: حدثنا أبو نصر مطروح بن محمد بن شاکر، عن عبد الله بن هارون الحجازی، عن أبيه.»

رحمهم الله آمین -»، در اول نسخه مهر کروی مربوط به وقف نسخه از جانب احمد پاشا جزار به مدرسه النور الاحمدیه در تاریخ ۱۱۹۷ ق دیده می‌شود.
۱۰۴ صفحه، ۲۱ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه چستر بیٹی، دبلین ایرلند جنوبی، نسخه شماره ۳۳۳۴.
فهرست آدری: ۳۹/۲؛ فهرست آدری، ترجمه عربی دکتر محمود شاکر سعید: ۱۹۹/۱.

(۱۴۴۹) انتخاب أصول سماعات ابی الحسن علی بن المشرف المصری (حدیث - عربی)
از: ابوطاهر احمد بن محمد ابن سلفه سلفی اصفهانی (۵۷۶ ق)

صدر الدین ابو طاهر سلفی جروانی (۴۷۰ - ۵۷۶ ق) محدث، فقه و ادیب اصفهانی که در طلب حدیث به مناطق مختلف سفر کرد و سرانجام در اسکندریه اقامت گزید و به تربیت شاگردان و تألیف کتابهای حدیثی پرداخت. سبکی درباره وی گفته است: «کان حافظاً جلیلاً، و اماماً کبیراً، واسع الرحلة، دیناً ورعاً، حجة ثبتاً، فقیهاً لغویاً، انتهى الیه علو الاسناد مع الحفظ و الاتقان» و ابن الجزری او را چنین ستوده است: «حافظ الاسلام، و أعلى أهل الأرض اسناداً فی الحدیث و القراءات، مع الدین و الثقة و العلم».^۱

سلفی در سفرهای خود به حضور علما و محدثین بلاد مختلف رسید و از اساتید بسیاری بهره گرفت، از جمله: قاسم بن فضل (۴۸۹ ق)، عبد الرحمن بن محمد نصری (۴۹۰ ق)، مکی بن منصور (۴۹۱ ق)، احمد بن عبد الغفار (۴۹۱ ق)، نصر بن احمد قاری (۴۹۴ ق) و...^۲
سلفی در طی چند دهه اقامت طولانی در اسکندریه شاگردان بسیاری تربیت کرد، اسامی صدها تن از شاگردان وی در کتابهای تراجم درج شده است. محمد محمود زیتون اسامی تلامذه سلفی را تحت عنوان «المدرسة السلفية» آورده است.^۳

ابو طاهر سلفی علاوه بر تدریس، در تألیف نیز ید طولایی داشت و دهها اثر در رشته‌های گوناگون به رشته تحریر درآورد. آثار چاپ شده وی از این قرار است:

۱. معجم السفر، تحقیق بهیجة الحسنی، بغداد، وزارة الثقافة و الفنون، ۱۹۷۸ م. و بار دیگر: تحقیق عبد الله عمر بارودی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ ق.

۱. نک: الحافظ السلفی أشهر علماء الزمان، محمد محمود زیتون.
۲. نک: معجم السفر، سلفی، تحقیق دکتر بهیجة الحسنی، مقدمه تحقیق.
۳. نک: الحافظ السلفی أشهر علماء الزمان: ۲۶۳ - ۳۰۹.

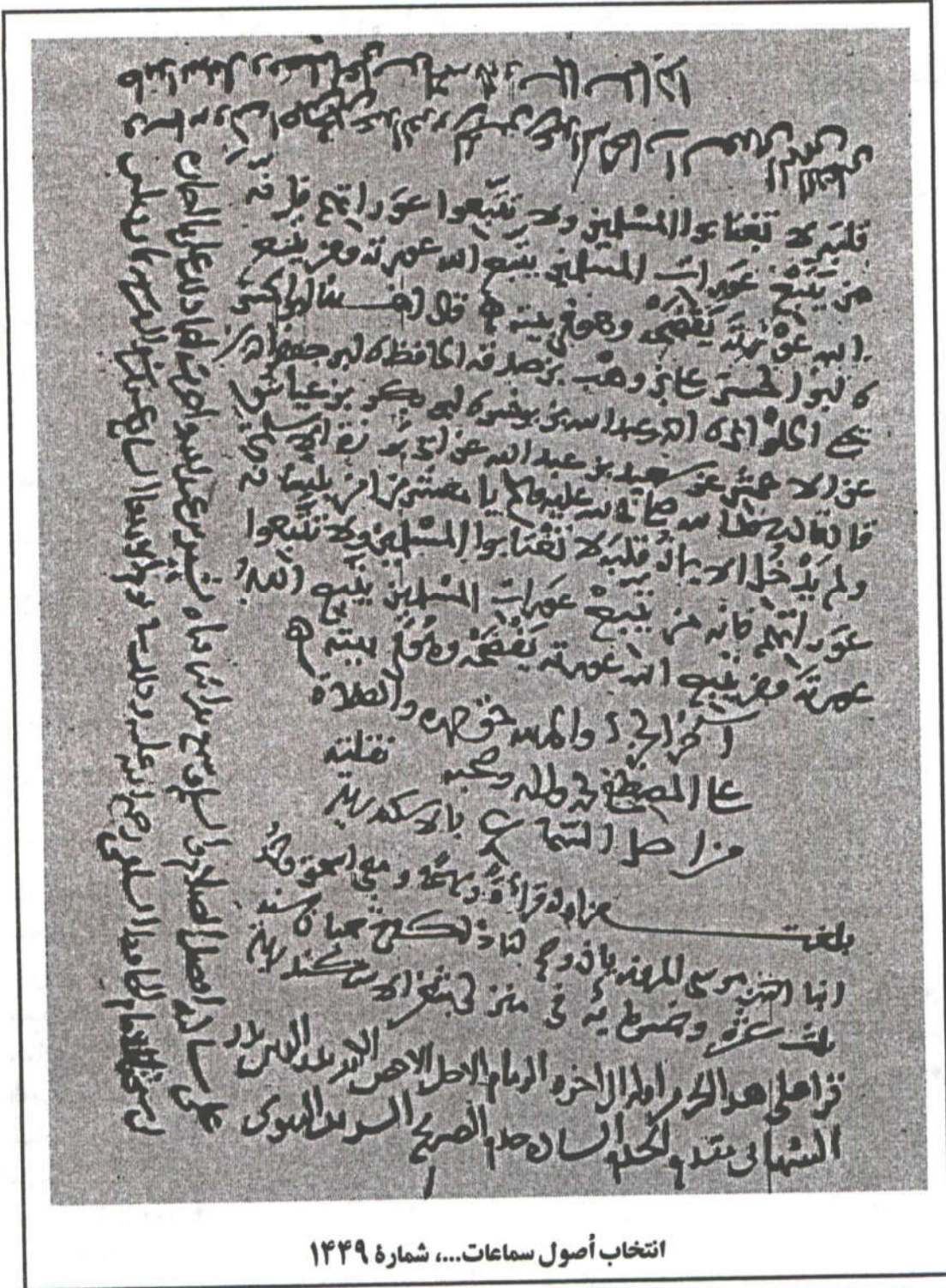
۲. أخبار و تراجم أندلسية مستخرجة من معجم السفر، تحقيق احسان عباس، بيروت، دارالثقافة، ۱۹۶۷ م.^۱
  ۳. المنتقى من كتاب مكارم الأخلاق و معاليها و محمود طرائقها، تحقيق محمد مطيع حافظ، غزوة بدير، دمشق، دارالفكر، ۴۰۶ ق.^۲
  ۴. سؤالات الحافظ السلفي لخميس الحوزي عن جماعة من أهل واسط، تحقيق مطاع الطرابيشي، دمشق، مجمع اللغة العربية، ۱۳۹۶ ق.^۳
  ۵. الوجيز في ذكر المجاز و المجيز، قرأه و علق عليه محمد خير البقاعي، بيروت: دار الغرب الاسلامي، ۱۴۱۱ ق.^۴
- آثار پراکنده ديگر از سلفی که نسخه‌هایی از آن یافت می‌شود، از این قرار است:
۱. احاديث منتخبة من أجزاء الشيخ أبي منصور الخوجاني المذكور.^۵
  ۲. احاديث منتقاة عوال.^۶
  ۳. احاديث و حکايات انتخبها من اصول كتب الشيخ أبي عبد الله الطبري.^۷
  ۴. الأربعون البلدانية.^۸
  ۵. الارشاد الى معرفة علماء الحديث (= البلاد)^۹
  ۶. الأمالي.^{۱۰}
  ۷. انتخاب الارشاد في علماء البلاد.^{۱۱}
  ۸. ثلاثة احاديث مسلسلة.^{۱۲}
  ۹. جزء فيه جماعة من الشيوخ.^{۱۳}

-
۱. المعجم الشامل للتراث العربي المطبوع: ۱۹۶۳.
  ۲. دليل مؤلفات الحديث الشريف المطبوعة: ۶۱۱/۲.
  ۳. همان: ۲۱۱/۱؛ الفهرس الشامل للتراث العربي الاسلامي المخطوط، الحديث النبوي و علومه: ۹۳۱/۲.
  ۴. همان: ۲۴۷/۱.
  ۵. الفهرس الشامل للتراث العربي الاسلامي المخطوط، الحديث النبوي الشريف و علومه و رجاله: ۴۶/۱.
  ۶. همان: ۴۷/۱.
  ۷. همان: ۵۲/۱.
  ۸. همان: ۸۱/۱، ۱۰۰، ۱۴۴.
  ۹. همان: ۱۴۷/۱.
  ۱۰. همان: ۲۴۰/۱.
  ۱۱. همان: ۲۵۵/۱ و ۱۳۹۸/۳.
  ۱۲. همان: ۴۷۱/۱.
  ۱۳. همان: ۶۳۵/۱.

١٠. الجزء فيه فوائد القاضي أبي الحسين أحمد بن محمد الثقفى. ١

١١. حديث السلفى. ٢

١٢. حديث لقيط بن عامر. ٣

انتخاب أصول سماعات...، شماره ١٢٢٩

١. همان: ٦٤١/١

٢. همان: ٧٠٦/٢

٣. همان: ٧١١/٢

۱۳. حدیث العیدیه المسلسله.^۱
۱۴. حدیث المصافحه.^۲
۱۵. حدیث عن بعض الأبهريين.^۳
۱۶. رسالة في النسخ و المنسوخ.^۴
۱۷. السداسيات المخرجة من سماعات ابن الخطاب.^۵
۱۸. السداسيات المخرجة من سماعات الرازي.^۶
۱۹. شرح الاربعين حديثاً الودعانية.^۷
۲۰. الطيوريات.^۸
۲۱. الفوائد.^۹
۲۲. الفضائل الباهرة في مصر و القاهرة.^{۱۰}
۲۳. كتاب في الحديث.^{۱۱}
۲۴. المشيخة البغدادية.^{۱۲}
۲۵. معجم السلفي.^{۱۳}
۲۶. من فوائد يوسف بن عاصم الرازي.^{۱۴}
۲۷. من مسند ابن زيدان.^{۱۵}
۲۸. منتخبات من كتاب في الأحاديث.^{۱۶}

۱. همان: ۷۲۰/۲.
۲. همان: ۷۲۳/۲.
۳. همان: ۷۴۴/۲.
۴. همان: ۸۴۷/۲.
۵. همان: ۶۳۴/۱ و ۸۸۹/۲.
۶. همان: ۸۸۹/۲.
۷. همان: ۹۵۷/۲.
۸. همان: ۱۰۶۸/۲.
۹. همان: ۱۲۰۶/۲.
۱۰. الأعلام، زرکلی: ۲۱۶/۱.
۱۱. الفهرس الشامل، الحديث النبوی و علومه: ۱۲۰۸/۲.
۱۲. همان: ۱۴۸۸/۳.
۱۳. همان: ۱۵۲۹/۳.
۱۴. همان: ۱۵۶۸/۳.
۱۵. همان: ۱۵۸۲/۳.
۱۶. همان: ۱۵۹۳/۳.

۲۹. منتقى من السفينة البغدادية.^۱

۳۰. انتخاب أصول سماعات أبي الحسن على المصري.

ذهبی آثار دیگرى نیز از وی برشمرده است.^۲

رساله حاضر که نسخه اصل و منحصر به فرد آن در کتابخانه چستربیتی نگهداری می شود، در صفحه عنوان نسخه چنین معرفی شده است: «الجزء الثالث جزء من انتخابی من أصول سماعات أبي الحسن على بن المشرف بن المسلم المصري نزيل الاسكندرية، لأحمد بن محمد بن أحمد السلفى الأصبهاني - نفعه الله الكريم به -».

ابوالحسن علی مصری (۴۳۳ - ۵۱۹ ق) از اساتید سلفی بوده و شرح حال وی در سیر اعلام النبلاء چنین درج شده است: «الفراء، الشيخ العالم الثقة المحدث، أبو الحسن على بن الحسين بن عمر بن الفراء الموصلى، ثم المصرى. سمع من عبدالعزیز...، حدث عنه السلفى...، قال السلفى: هو من ثقات الرواة، و أكثر شیوخنا بمصر سماعاً، أصوله أصول أهل الصدق، و قد انتخبت من أجزائه مئة جزء، و قال لى: إنه وُلد فى سنة ثلاث و ثلاثين و أربعمئة فى أول يوم منها. توفى فى ربيع الآخر سنة تسع عشرة و خمسمئة.»^۳

سلفی روایاتی را از اصول سماعات ابوالحسن علی مصری در صد جزء فراهم آورده و نسخه حاضر جزء سوم از آن است. در اول و آخر این نسخه بلاغ سماع و قرائت از علمای معروف اهل سنت درج شده که در بخش نسخه شناسی متذکر می شویم. بخشی از مطالب این جزء، از کتاب الوقف و الابتداء به روایت عبد الباقی از ابن بقاء از مؤلف کتاب مذکور نقل شده است.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۲۱۵-۲۱۶؛ الحافظ السلفی أشهر علماء الزمان، محمد محمود زیتون، اسکندریه، مؤسسة شباب الجامعة؛ سیر أعلام النبلاء، ذهبی: ۵/۲۱ - ۳۹ و ۵۰۰/۱۹ - ۵۰۱؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی الشریف و علومه و رجاله: ۱۸۱۴/۳؛ فهرس المخطوطات العربیة المصورة الموجودة بمكتبة المخطوطات بجامعة الكويت، خازندار: ۲۰۲/۱؛ معجم المؤلفین: ۷۵/۲؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ۱۹۶/۳.

نسخه حاضر جزء سوم از کتاب را دربردارد.

۱. همان: ۱۶۰۰/۳.

۲. سیر أعلام النبلاء: ۵/۲۱ - ۳۹.

۳. سیر أعلام النبلاء: ۵۰۰/۱۹ - ۵۰۱.

أغاز نسخه: بسملة. أخبرنا ابوالحسن علي بن المشرف المصري، من أصول سماعاته بالاسكندرية، أنا ابوالحسن عبدالباقي بن فارس بن احمد الحمصي المقرئ بمصر، أنا أبو عمرو عثمان بن بقاء بن عمرو الخراساني، قال: سمعت أبا جعفر...، عن عثمان بن سعيد ولقبه وُزْش، عن نافع، قال: هذه سبعة وأربعون حرفاً، يزيد نافع الياء في آخرهن إذ أوصل، فإذا وقف وقف على غير ياء وهي في البقرة حرفان الداع اذا دعان وفي آل عمران حرف.

انجام نسخه: و لا تتبّعوا عوراتهم، فإنّه من يتبّع عورات المسلمين، يتبّع الله عورته و من يتبّع الله عورته يفضحه و هو في بيته. آخر الجزء و الحمد لله حقّ حمده و الصلاة على المصطفى محمد و آله و صحبه، نقلته من أصل السماع بالاسكندرية.

نسخ کهن که در مواردی معرب است، آربری این نسخه را به خط مؤلف دانسته که در شعبان ۵۱۳ در اسکندریه کتابت کرده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان ثبت شده است و در صفحات آخر نسخه، بلاغهای قرائت بدین مضمون دیده می شود: «بلغت من أوّله قراءة و سماعاً و معى إسحاق و حمد ابنا أحمد بن موسى المروزيان و صح لنا ذلك فى شعبان سنة ثلاث عشرة و خمسمئة فى منزلى بشفر الاسكندرية»، «قرأ علىّ هذا الجزء من أوّله الى آخره الامام الأجل الأخص الكبير بدر الدين بدر الشهايبى، مقدم الخدم السادة خدم الضريح الشريف النبوى - على ساكنه أفضل الصلاة والسلام - و سمع بقرائته... بشير بن عبد الله و أجزت لهما ذلك على ما أجازته لى شيخنا الامام الحافظ السلفى - رحمة الله عليه - و ذلك فى يوم الأربعاء السابع عشر من شوال من سنة ثمان و ثلاثين و ستمئة و كتب أحمد بن محمد بن عبدالعزيز بن الحسين بن عبد الله الجبّاب السعدى التميمى^۱ الاعلى؟ حامداً لله تعالى و مصلياً على سيدنا محمد و آله و سلم تسليماً كثيراً»، «سمع الجزء من انتخاب الحافظ السلف، على الفقيه العالم جمال الدين أبى عبد الله محمد بن عيسى... باجازته من الشيخ عبد الرحمن... و من الفقيه العالم بهاء الدين ابى الحسن على... و على الشيخ الصالح المحدث بدرالدين الشهايبى، شيخ جماعة خدام الضريح النبوى ﷺ لسماعه من الشيخ الصالح المحدث محمد، المحدث فخر القضاة أحمد بن محمد بن عبد العزيز، عرف بابن الجباب السعدى بمصر المحروسة، فسمعه منهم الجماعة و هم

۱. ابن الجبّاب احمد بن محمد بن عبدالعزيز تميمى سعدى مصرى مالکى (متوفى ۶۴۸ق)، نک: سير اعلام النبلاء: ۲۳۴/۲۳ - ۲۳۵.

أحمد بن مطرف العمرى... وكاتبها الفقير الى الله تعالى أبو بكر بن الحاج أحمد المكي وذلك فى التاسع من شهر رمضان المعظم من سنة سبع و سبعين و ستمئة، عند الحجرة المطهرة النبوية - عليه أفضل الصلاة والسلام - و حسبنا الله ونعم الوكيل». در صفحات ابتدای نسخه نیز یادداشتهاى ذیل دیده مى شود: «قرأت جميع هذا الجزء على مالكة الشيخ الامام بدرالدين بدر بن عبد الله الشهابى، شيخ خدام النبى ﷺ بحق سماعه فيه و سمع بقرائتى الجماعة شمس الدين صواب الطاهرى و عز الدين مختار الحلبي و سيد الدولة كافور الزاهرى و بدر الدين الحمدانى و ریحان البدرى الشهابى خدام النبى ﷺ المقرئ و الشيخ محمود بن محمد بن حسن الاصفهانى و الشيخ أبو سعد خلف بن تركى البكرى و حسن بن قدح خادم الحرم الشريف و أحمد و على ولدا الشيخ صبح المجدى و مبارك بن سليم العسقلانى... و صحَّ ذلك فى يوم الاثنين عاشر جمادى الأول سنة اثنين و خمسين و ستمئة بالحرم النبوى، تجاه حجرة سيدنا محمد ﷺ و كتب عبد السلام بن محمد بن مرزوع البصرى - عفى الله عنه - حامداً مصلياً مسلماً»، «قرأت هذا الجزء على الشيخين شيخ الاسلام شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان الذهبى و زين الدين عبدالرحيم بن ابراهيم... و صحَّ فى يوم عاشورا من سنة اثنين و اربعين و سبعمئة و كتب ابراهيم بن عبد الرحيم بن محمد بن جماعة».

۱۸ صفحه، ۱۸ سطرى.

نسخه اصل: كتابخانه چستر بيتى، ايرلند، نسخه شماره ۳۷۶۴.

فهرست آدرى: ۵/۴؛ فهرست آدرى، ترجمه دكتور محمود شاكر سعيد: ۴۵۷/۱.

(سياست - عربى)

۱۴۵۲) سياسة الملوك

از: مؤلفى ناشناخته.

تكرار تصوير شماره ۱۰۵۲ است، خصوصيات نسخه شناسى و كتاب شناسى در

همان شماره بيان شده است.^۱

